

HISTORIOGRAFIA I ICONOGRAFIA: LA SÈRIE ICÒNICA DELS COMTES DE BARCELONA DEL PALAU DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA (1587-1588)

L'any 1598, el ciutadà gironí Jeroni Saconomina descriví la Sala Real de la Diputació del Reino en la relació del seu viatge a Saragossa:

«véram la Diputació, en la qual y à un ballísim pati y alt un ballísim corrador, y alt y baix tot se roda ab pilàs. À-y una sala en què y à un sostra molt deurat y de molta vàlua y per tot l'antorn estan pinta[t]s tots los reis de Aragó, de cap a peus, cos, y de baix los entorns dels dits quadros, que tenen los entorns molt deurats».¹

Dos anys més tard, el viatger alemany Thomas Platter caracteritzà la Sala Nova del Consistori Major del Palau de la Generalitat de Catalunya —l'actual Saló Daurat—, en la qual, com a Aragó, els diputats catalans ostentaven la representació del regne:

«He vist la sala més bella que pugui existir. Car s'hi troben els retrats de tots els reis d'Espanya, així com de les seves dones i filles, en l'època en què n'eren regents [...] Els retrats es troben a tot arreu de manera que les quatre parets de la sala estan decorades en la seva totalitat. El sostre és extremadament alt i la mirada es perd com a l'interior d'una torre, cisellat en transparència amb unes belles columnes, galeries i motllures daurades en la seva major part (...). En definitiva, doncs, és difícil descriure la bellesa d'aquesta sala».²

Els viatgers coincideixen a assenyalar la sumptuositat de la decoració d'ambdues sales després de les obres de reforma i d'ampliació que, coetània-

1. A. SIMON I TARRÉS [ed.], *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*, Barcelona, 1991, p. 235.

2. «...darinnen habe ich den schönsten saal gesehen, so immer möchte sein, in welchem alle könig, so yemahlen in Hispanien regieret, auch deren weiber oder töchternen, wann sie in der possession gewesen [...] ist an allen vier wänden außgefrüllet. Die büni ist überauß hoch unndt verleüret sich wie ein thurn innwendig, alles durchsichtig geschnetzlet, mitt schönen seülen, gengen unndt leisten, die mehrtheils übergüllet. [...] in summa, es ist schier nicht zuschreiben, wie ein schöner saal daâ ist », cit T. PLATTER, *Beschreibung der reisen durch frankreich, spanien, england und die niederlande 1595-1600*, Basel/Stuttgart, 1968, vol. I, p. 345 (la traducció catalana ha tingut en compte l'edició francesa de E. LE ROY LADURIE, *Le voyage de Thomas Platter 1595-1599. (Le siècle des Platter II)*, Paris, 2000, p. 443-444). Platter creu que són els reis d'Espanya, mentre que en realitat es tracta dels comtes i comtes-reis de Catalunya-Aragó.

ment, les diputacions aragonesa i catalana havien emprès en els últims decennis del segle XVI. Els treballs van culminar amb una galeria de retrats dels comtes i comtes-reis dels regnes respectius, en evident paral·lelisme. Fins i tot, l'autor de les dues sèries icòniques fou el mateix pintor, l'italià Filippo Ariosto: primer realitzà l'aragonesa, entre l'agost de 1586 i el juny de 1587; successivament, i arran de la informació sobre la iniciativa que els diputats aragonesos van trametre als catalans, pintà la sèrie barcelonina entre el juliol de 1587 i l'agost de 1588.

La sèrie aragonesa, no conservada, però que s'ha transmès en les còpies de pintors aulics del segle XVII fetes per al Salón del Buen Retiro de Madrid, ha estat estudiada recentment per Carmen Morte³. La galeria catalana, en canvi, malgrat que es preserva pràcticament completa —un cas absolutament excepcional⁴—, des dels treballs de Josep Puiggarí (1879), de Cosme Parpal (1901) i d'Elías Tormo⁵ (1917) havia passat quasi desapercebuda. Les escasses referències posteriors només han esmentat l'insòlit i anecdòtic catàleg dels comtes i comtes-reis del Principat que tenia el seu origen en els reis àrabs, tot utilitzant la transcripció del *Llibre de deliberacions de la Generalitat* feta per Cosme Parpal,⁶ on podem seguir-ne les vicissituds.

3. C. MORTE GARCIA, *Documentos sobre pintores y pintura del siglo XVI en Aragón. II*, dins «Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar», XXXI-XXXII (1998), doc. núms. 280, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 298, 299, 300, 301 i 305; *Pintura y política en la época de los Austrias: los retratos de los reyes de Sobrarbe, condes antiguos y reyes de Aragón de la Diputación de Zaragoza (1586), y las copias de 1634 para el Buen Retiro de Madrid (I) i (II)*, dins «Boletín del Museo del Prado», XI (1990), 19-35; i XII (1991), 19-35; i [est. intr.] *Explicación histórica de las inscripciones de los retratos de los Reyes de Sobrarbe, Condes antiguos, y Reyes de Aragón, puestos en la Sala Real de la Diputación de Zaragoza, y colocación del Retrato del Rey N. Señor Don Carlos Segundo*, Zaragoza, 1996, 12-57.

4. Es tracta de la galeria reial més antiga d'Espanya, i de les més antigues d'Europa, que s'hagi conservat quasi completament íntegra fins avui.

5. Josep PUIGGARÍ, *Joyells barcelonins*, dins «Il·lustració catalana», XV (1879), 537-538; Cosme PARPAL MARQUÈS, *Felipe Ariosto, pintor del siglo XVI, y sus obras para la Generalidad del Principado catalán*, dins «Revista Crítica de Historia y Literatura españolas, portuguesas e hispano-americanas», 1901, 86-99; E. TORMO, *Las viejas series icónicas*, Madrid, 1917, 146-153.

6. C. PARPAL, *Felipe Ariosto...*, transcriví gran part de la documentació de la galeria que es conserva a l'ACA, *Generalitat, Llibre de deliberacions*, trienni 1584-1587, part. 2^a f. 822, 829 i 829v; trienni 1587-1590, part. 1^a f. 4v, 112v, 150, 212 i 213, 233v, 234v, 237 i 237v, part. 2^a f. 563v i 564, 564 i 564v, 565 i 567, 577 a 579, 597 i 597v, 602, 670v. Més tard, la transcripció d'aquesta documentació fou utilitzada per J. MIRET I SANS i J. PUIG I CADAFAELCH, *El Palau de la Diputació General de Catalunya*, Barcelona, 1911, p. 68-69, 72-73, 76, 78-79. Podem trobar altra documentació de la galeria a l'ACA, fons *Generalitat: Llibre de deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2ª fol. 668 v i 669 (malgrat que aquest document pertany a la sèrie *Deliberacions*, Parpal no el cita); *Manuales comuns diversos contractes* N-501, fol. 94 v; i N-502, fol. 9v, 15 v, 32v, 33, 47, 50; *Lletres trameses* 1587-88, N-804, fol. 177-178; *Registres de cauteles i albarans*, N-562, fol. 14, 62, 77v; i N-563, fol. 12v, 30, 36 i 36v, 42v i 43, 43 i 43v, 46 i 46v, 47 i 47v, 60v i 70, 70 i 70 v, 71 i 71v; *Documentació de tipus notarial* Vol. 501, fol. 94; i vol. 502, fol. 9, 15, 32, 33, 47, 50. Per a la transcripció de tots els documents, vegeu R. GALDEA-

En tot cas, els pocs estudis amb què compta la galeria n'han abordat únicament el vessant artístic, obviant qualsevol implicació seva en la construcció historiogràfica d'una *Història de Catalunya*, tot i la importància que tenen en això aquestes sèries, com han demostrat Bernard Guenée, Jean Marie Moeglin i Roberto Bizzochi⁷. Tant la galeria catalana com l'aragonesa en són bons exemples: els seus catàlegs de monarques tenen per objecte la reivindicació de la història pròpia a través d'un discurs historiogràfic assentat en la idea de l'autoalliberament. En el cas català, aquest discurs es formula per primera vegada en els últims anys del segle XVI —com ha subratllat Jesús Villanueva—⁸ i en un context d'enfrontament obert en el si del consistori de la Diputació entre la facció «reialista» del Principat i la «constitucionalista» —arran de l'aplicació dels capítols de redreç de la institució després de les Corts de 1585—, estudiat per Pérez Latre.⁹

Tanmateix, a causa de l'oblit de la sèrie catalana, l'*Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona*, que precedeix les constitucions de 1588 i reproduïx quasi íntegrament el catàleg de la galeria —l'única diferència són els retrats d'Ermessenda, d'Almodis i de Peronella, absents en l'enumeració comtal de l'*Epítome*—, ha estat considerat una iniciativa separada de la galeria de la Generalitat. Tanmateix, la coincidència entre els dos catàlegs prova el protagonisme de l'*Epítome* com a discurs historiogràfic de la sèrie icònica: l'il·lustrat per a la galeria de retrats, com les inscripcions llatines que acompanya-

NO CARRETERO, *La serie iconográfica de los monarcas de Catalunya-Aragón de Filippo Ariosto para el Palau de la Generalitat (1587-1588)*, Universitat de Girona, 2002 [treball de recerca per al doctorat, inèdit].

7. B. GUENÉE, *Les généalogies entre l'histoire et la politique: la fierté d'être capétien, en France, au Moyen Age*, dins «*Annales Économies Sociétés Civilisations*», 38, (1978), 450-457; J. M. MOEGLIN, *Les ancêtres du prince. Propagande politique et naissance d'une histoire nationale en Bavière au Moyen Age*, Genève, 1985; R. BIZZOCCHI, *Genealogie incredibili. Scritti di storia nell'Europa moderna*, Bologna, 1995.

8. Jesús VILLANUEVA, *Los orígenes carolingios de Cataluña en la historiografía y el pensamiento político del siglo XVII*, 1994, Universitat Autònoma de Barcelona [treball de recerca per al doctorat, inèdit]; Francisco Calça y el mito de la libertad originaria de Cataluña, dins «*Revista Zurieta*», núm. 69-70, (1994), 75-87; *Observacions sobre La fi del comte d'Urgell: datació, transmissió manuscrita, contingut ideològic*, dins «*Arxiu de Textos Catalans Antics*», XIX (2000), 611-635; i, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII. Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Alicante, 2004.

9. Sobre el tema vegeu els minuciosos treballs de Manuel PÉREZ LATRE, *Juntas de Braços i Diputació del General (1587-1593): un presidi de cavallers conspirant contra sa Magestat?*, dins «*Pedralbes*», 13-I (1993), 281-298; *Llevar la corona del cap a sa magestat. Juntas de Braços i Divuitenes a la Diputació del General de Catalunya (1587-1593)*, Universitat Pompeu Fabra, 1994 [treball de recerca per al doctorat, inèdit]; *Les torbacions de Catalunya (1585-1593). De les Corts a la suspensió del nou redreç de la Diputació del General*, dins «*Afers*», núm. 23-24, (1996), 59-98; *Diputació i Monarquia. El poder polític a Catalunya, 1563-1599*, Universitat Pompeu Fabra, 2001 [tesi doctoral, inèdita]; *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, 2004; *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II*, Catarroja, 2004.

ven la galeria aragonesa.¹⁰ De forma que no és possible aïllar ambdues iniciatives, ans cal examinar-les conjuntament, com a productes d'un mateix projecte de reivindicació pactista, tal i com ho interpretem en el present treball.

Després d'esbrinar les principals implicacions artístiques de la sèrie de la Generalitat en un altre article,¹¹ ara voldríem cridar l'atenció —establint els obligats paral·lelismes amb la sèrie icònica aragonesa— sobre la importància del debat historiogràfic que suscità la confecció del catàleg de la galeria reial catalana; voldríem escatir el veritable sentit de la polèmica per col·locar en l'origen els reis sarraïns, desentrellar l'orientació historiogràfica de l'intricat catàleg de comtes i comtes-reis, i, per últim, assenyalar algunes de les seves repercussions per a la historiografia catalana.

Els orígens mítics del Principat i el nou llenguatge historiogràfic de les Corts de 1585

La sèrie icònica de Saragossa s'organitzà en tres grups: els Reis de Sobrarb, els Comtes d'Aragó i els Reis d'Aragó. La disposició segons aquest ordre traduïa visualment les indicacions historiogràfiques establertes pel cronista oficial, Jerónimo de Blancas, en allò que en principi havia de ser un opuscle intitulat *Aragonensium rerum commentarii*.¹² L'obra, escrita des de 1584, defensava a ultrança el sistema pactista, tot enllaçant la institució del *Justicia de Aragón* —que considerava anterior a la mateixa monarquia— amb el mític fur de Sobrarb. En el discurs historiogràfic de Blancas, el rei rep el regne d'una

10. Els estudis sobre la sèrie aragonesa han considerat en conjunt la galeria i les inscripcions que acompanyaven els retrats; vegeu, a més dels treballs ja citats de Carmen Morte (nota 3), Aurora EGIDO, *Retratos de los Reyes de Aragón, por Andrés Ustarroz*, dins *De la mano de Artemia. Literatura, Emblemática, Mnemotecnica y Arte en el Siglo de Oro*, Barcelona, 2004, 127-150.

11. Rodolfo GALDEANO CARRETERO, *La sèrie iconogràfica dels comtes i comtes-reis de Catalunya-Aragó, del pintor Filippo Ariosto, per al Palau de la Generalitat de Catalunya (1587-1588)*. *Art, pactisme i historiografia*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», núm. 7, (2004), 51-70.

12. *Aragonensium rerum commentarii*, Zaragoza, 1588 (hi ha una ed. facs. (Zaragoza, 1995) de la traducció castellana de 1878 de M. Hernández). L'activitat de Jerónimo de Blancas com a cronista començà el 1576, quan preparà la censura o supervisió de la segona part dels *Anales* de Jerónimo Zurita per encàrrec de la Diputació aragonesa. El 1581, mort Zurita, fou nomenat cronista oficial; veg. G. REDONDO VEINTEMILLAS, i E. SARASA SÁNCHEZ [est. intr.], *Comentarios de las cosas de Aragón*, Zaragoza, 1995, 12. A més, confeccionà les inscripcions llatines que havien d'acompanyar els retrats de la galeria aragonesa, editades amb el títol *Ad Regum Aragonum, veterumque comitum depictas effigies in Regia Caesaraugustanensi Diputationis Aula positas Inscriptiones*, Zaragoza, 1587 (aquesta obra es reimprimí el 1680, traduïda per Martín CARRILLO i ampliada per Diego José DORMER); i, l'any següent lliurà a la impremta l'edició llatina dels *Fastos de los Justicias de Aragon*, que reproduïx el catàleg dels 48 retrats dels *Justicias de Aragón*, pintats el 1578 per Rolan de Mois per a la *Cámara del Consejo del Justicia de Aragón*; veg. C. MORTE GARCÍA, *Documentos sobre ...*, 1998, docs. 201, 202 i 210.

forma «libre y espontánea» i, una vegada que aquest ja ha estat conquerit als àrabs, aquell ha d'acomplir les lleis fonamentals. És a l'últim fur on Blancas dóna idea del pactisme extrem que la seva obra defensava, arribant a exposar que «si contra los Fueros ó libertades llegara él en lo sucesivo á tyrannizar el reino, quedase éste en libertad para elegir otro Rey, siquiera fuese pagano».¹³

Blancas no introdueix cap novetat. De fet, els *Anales* de Jerónimo Zurita, publicats per primera vegada el 1562, ja esmenten la lliure elecció del rei, la redacció dels furs en absència del monarca i l'anterioritat al rei del càrrec del Justícia, entre d'altres coses. I abans, la *Prefación* que obre la compilació dels furs de 1552 —reproduïda en totes les edicions successives—, al·ludeix als antics furs de Sobrarb i a l'autoalliberament «con propias fuerças, sin ayuda de Príncipe alguno»¹⁴. Les aportacions noves de Blancas són la invenció del contingut dels furs, la importància que adquireix el càrrec del Justícia i l'ús d'un llenguatge molt més pactista que el de la compilació de 1552.¹⁵

A Catalunya existia un origen mític comparable al dels furs de Sobrarb. Es tractava de la llegenda d'Otger Cataló i els Nou Barons, que havia arribat al segle XVI mitjançant les successives adaptacions de la *Historia de rebus Hispaniae* de Rodrigo Jiménez de Rada (1170-1247) i les reimpressions de l'obra de Pere Tomic (?- c. 1448) *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Catalunya*.¹⁶ En síntesi, el mite fundacional narra la història d'Otger Cataló, governador d'Aquitània per compte del rei de França i, per tant, vassall seu, que hauria donat nom al Principat. Abans de l'arribada de Carlemany, Otger Cataló hauria entrat al Principat amb Nou Barons d'alt llinatge —origen de les altes cases nobiliàries catalanes— i hauria mort en la reconquesta d'Empúries. Després, l'emperador Carlemany hauria confirmat els Nou Barons i dividit el territori en nou comtats. Amb el temps, la llegenda s'amplià: primer, Lucio Marineo Sículo atribuï l'origen de l'escut del Principat a les armes d'Otger Cataló en la *Crónica d'Aragón*¹⁷ (València, 1524); poc després, en el

13. J. BLANCAS, *Comentarios de las cosas de Aragón*, Zaragoza, 1995, 40.

14. *Los Fueros de Aragón. Segunda Muestra de Documentación Histórica Aragonesa. Centro de Documentación Bibliográfica Aragonesa. Catálogo Exposición*, Zaragoza, 1989, 19.

15. Vegeu Xavier GIL PUJOL, *De las alteraciones a la estabilidad. Corona, fueros y política en el reino de Aragón. 1585-1648*, Universitat de Barcelona, 1988 [tesi doctoral, inèdita]; R. A. GIESEY, *If not, not. The Oath of the Aragoneses and the Legendary Laws of Sobrarbe*, Princeton, 1968; J. LALINDE, *Los Fueros de Aragón*, Zaragoza, 1976.

16. Sobre la llegenda és imprescindible el treball de Miquel COLL I ALENTORN, *La llegenda d'Otger Cataló i els Nou Barons*, dins «Estudis Romànics», I, (1947-48), 1-47. L'obra de Jiménez de RADA, acabada el 1243, tingué una immediata difusió al Principat amb la traducció catalana de 1266, veg., P. QUER I AIGUADÉ, *L'adaptació catalana de la Historia de rebus Hispaniae de Rodrigo Jiménez de Rada: textos i transmissió (segles XIII-XV)*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2000 [tesi doctoral, inèdita]. L'obra de Tomic s'imprimí per primera vegada el 1495 i es reimprimí el 1519 i 1534; veg., E. DURAN, *La difusió de l'obra de Pere Tomic: edicions i manuscrits*, dins «L'Avenç», n° 165, any?, p. 32-53.

17. Lucio MARINEO SÍCULO, *Crónica d'Aragón*, València, 1524, fol. XVIv. (cit. ed. fac. Barcelona, 1974).

medi historiogràfic castellà, Gonzalo Fernández de Oviedo convertí el personatge en protagonista del mite de les 'Quatre barres' en el *Catálogo Real de Castilla*¹⁸ (autògraf inèdit, 1532).

Amb tot, Pere Miquel Carbonell (1434-1517) desmentí el mite fundacional en les seves *Cròniques d'Espanya*¹⁹ —escrites entre 1495/1513 i publicades el 1547— i reproduí l'erudició humanista del seu cosí Jeroni Pau (1458?-1497), el qual en la seva obra *Barcino* gairebé no esmenta l'entrada de Carlemany i de Lluís el Bondadós²⁰ al Principat i considera el període got com el de major esplendor de la ciutat de Barcelona.²¹ Alhora, Carbonell connectà amb els arguments d'un altre humanista, el cardenal i bisbe de Girona, Joan Margarit i Pau (ca. 1422-1482), que remuntava la genealogia dels comtes catalans als reis gots i defensava la derivació etimològica de Catalunya de 'Gotalánicos' —unió dels vocables gots i alans—, i no pas de l'heroi llegendari Cataló.²² Més tard, també Zurita (1512-1580) recollí la crítica dels historiadors humanistes i rebutjà la llegenda, perquè «de ella no hay vestigio alguno, ni en los antiguos anales, ni en los monumentos fidedignos de los hechos históricos»,²³ mentre que no dubtava de la veracitat del mite funda-

18. Malgrat que l'obra no arribà a la impremta i que es desconeix la difusió que pogué tenir, el text de Fernández de Oviedo és anterior a la *Crónica general de España* (València 1551) de Pere Antoni Beuter, el qual, fins ara, es considerava el primer a fer-ne esment, quan adaptà la llegenda a Jofre el Pelut. És possible que Beuter conegués el manuscrit i que, amb posterioritat, l'apliqués a Jofre el Pelut. En tot cas, l'obra de Fernández de Oviedo confirma la hipòtesi de Martí de Riquer i d'Armand de Fluvià, en el sentit que no eren gens estranyes les adaptacions de banderes o d'escuts a partir d'accions bèl·liques; veg. M. de RÍQUER, *Llegendes històriques catalanes*, Barcelona, 2000, 13-48; A. de FLUVIÀ, *Els Quatre Pals. L'escut dels comtes de Barcelona*, Barcelona, 1994, 23. Atesa la seva importància, reproduïm el text de FERNÁNDEZ DE OVIEDO: «peleando contra los moros el dicho Octoger Golante traya un escudo franco todo dorado e que fue herido en la mano. E así como la tenja sangrienta, queriendo enderesçar el dicho escudo o ponerle a su voluntad, le señaló de alto a baxo con todos çinco dedos sangrientos çinco líneas o bastones de sangre sobre lo dorado del escudo. E vençida la batalla con mucha prosperidad mandó quel escudo así sestoujessse e de ay adelante puso aquello por armas él e sus subçessores»; cfr. E. A. ROMANO DE THUESSEN, *Transcripción y edición del Catálogo Real de Castilla autógrafo inédito de Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés*, University of California (Santa Bárbara), 1992 [tesi], fol. 77v, 400-401.

19. Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, 2 vols., edició a cura d'Agustí ALCOBERRO, Barcelona 1997, vol. I, 181.

20. Adoptem el sobrenom de 'Bondadós', en comptes de 'Pietós', seguint el criteri de Miquel Coll i Alentorn.

21. Jeroni PAU, *Obres*, 2 vols., edició a cura de Mariàngela VILALLONGA, Barcelona 1986, 315.

22. Vegeu, Robert Brian TATE, *Margarit i el tema dels gots*, dins «Actes del Vè col·loqui de llengua i literatura catalanes», Montserrat, 1980, 151-168.

23. Jerónimo ZURITA, *Índices de las gestas de los Reyes de Aragón desde comienzos del reinado al año 1410*, Zaragoza, 1984, 31. Sobre l'impacte de l'obra de Zurita al Principat, veg. E. DURAN, *Patriotisme i historiografia humanística*, dins «Manuscrits», 19, (2001), 43-58.

cional aragonès. A la fi, després de censurar la llegenda d'Otger Cataló, la historiografia catalana adoptà la tesi neo-goda.²⁴

En tot cas, la crítica dels humanistes no enterbolí pas la història del comte Jofre el Pelut, que arribà incontestada als últims anys del segle XVI. La historiografia del Principat el convertí en protagonista de la llibertat recuperada i, fins i tot, la seva llegenda s'amplificà des que Pere Antoni Beuter, en la *Segunda parte de la Crónica general de España* (València, Joan Mei, 1551), substituï el personatge d'Otger Cataló pel de Jofre en el mite de les 'Quatre barres' de sang.²⁵ De fet, des de les adaptacions de la *Crónica de España* de Jiménez de Rada, fins a Pere Antoni Beuter, passant per Tomic, Marineo Sículo o Tarafa, Jofre el Pelut havia estat considerat el primer comte²⁶. I a més, en les sèries icòniques medievals, que obeïen als ambiciosos plans historiogràfics de Pere el Cerimoniós i de Martí l'Humà —com el *Rotlle Genealògic de Poblet*²⁷, la sèrie escultòrica de comtes de Barcelona i reis d'Aragó del Tinell, la decoració de la beina d'espasa per a la coronació dels comtes-reis²⁸ o la *Genealogia regum Navarre et Aragonie et comitum Barchinone*²⁹ —, Jofre el Pelut encapçalava el catàleg, format per onze comtes: Jofre I, Jofre II, Miró, Seniofré, Borrell, Ramon Borrell, Berenguer Ramon I, Ramon Berenguer I, Ramon Berenguer II, Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer IV-Peronella, més la successió dels comtes-reis del casal de Barcelona.³⁰

24. El goticisme català coincidia amb els plantejaments de la historiografia castellana, però tenia el propòsit de reaccionar, precisament, contra el seu providencialisme. Manca un estudi de conjunt de la historiografia peninsular; mentrestant, vegeu els treballs ja clàssics de Tate, Cirot i Sánchez Alonso, que demostren la concepció, des del segle XIII, d'una tesi neogòtica que dota a Castella d'un providencialisme absent en la resta d'historiografies: Robert Brian TATE, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, 1970; G. CIROT, *Les histoires générales d'Espagne entre Alphonse X et Philippe II (1284-1556)*, Bordeaux, 1905; B. SÁNCHEZ ALONSO, *Historia de la historiografía española. Ensayo de conjunto*, Madrid, 1947. Per a la reacció de la historiografia catalana, vegeu E. DURAN, *El pensament polític catalano-aragonès en la historiografia del cinc-cents*, dins «Filippo II e il Mediterraneo», a cura di L. LOTTI e R. VILLARI, Roma, 2003, 675-694.

25. Pere Anton BEUTER, *Segunda parte de la Corónica general de España*, Valencia, 1604, lib. segundo, p. 70 (cit. ed. facs., València 1995).

26. Vegeu Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i la llegenda*, Barcelona, 1990; i també Paul FREEDMAN, *Cowardice, heroism and the legendary origins of Catalonia*, dins «Past and Present», núm. 121, (1988), 3-28.

27. Vegeu Amadeo SERRA DESFILIS, *La historia de la dinastía en imágenes: Martín el Humano y el rollo genealógico de la Corona de Aragón*, dins «Locus Amoenus», núm. 6, (2002-2003), 57-74.

28. Per a les iniciatives genealògiques de Pere el Cerimoniós, vegeu J. BRACONS I CLAPÉS, *Operibus monumentorum que fieri facere ordinamus: l'escultura al servei de Pere el Cerimoniós*, dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, 1989, 209-243.

29. Vegeu Miquel COLL I ALENTORN, *Les genealogies en la nostra historiografia*, dins *Obres I. Historiografia*, Barcelona, 1991, 300-303.

30. En tots els recomptes manca el fraticida Berenguer Ramon II. A més d'aquests precedents medievals, es coneixen altres sèries icòniques d'època moderna: la d'escultures en terracota policro-

Ara bé, encara que qüestionés la llegenda d'Otger Cataló, la història de Jofre el Pelut tampoc no servia per a demostrar l'autoalliberament del Principat. Jofre s'emplaçava en un període molt reculat de la 'Reconquesta' —entre la primera meitat del segle IX i començaments del segle X, segons els autors³¹—, la qual cosa feia incompatible la seva història amb un acte bèl·lic comparable al d'altres regnes peninsulars, un acte imprescindible, d'altra banda, per a provar l'autodonació voluntària i el pacte entre el rei i el regne. Per això, quan prengué forma un nou llenguatge historiogràfic basat en la idea d'autoalliberament,³² al voltant de les Corts de Montsó de 1585, no es va recórrer a cap mite clàssic per a provar-lo, sinó a una noció patrimonial. Així, el braç militar recordaria al rei que:

«Cosa es molt notoria y sabida no sols en lo present Principat y Comptats de Rossello y Cerdanya sino tambe en molts altres regnes y nacions stranyes que los cavallers, magnats, barons, persones generoses y altres del present Principat de Cathalunya, Comtats de Rossello y Cerdanya de molt llarch y antiquissim temps ab lo valor e industria de ses persones posant aquelles en gran perills y gastant no sols la hacienda sino tambe scampant la propria sanch reduhiren lo present Principat estant en poder de moros e infiels a la religio christiana y sots obediencia de Ntra. Sancta Mare Iglesia com per molts y diversos historiadors y per los Reys serenissims de immortal memoria predecessors de Vostra Magestat ab diversos privilegis y altres actes, es estat commemorat y refferit de hont com a persones que ab preu tant equivalent qual hera y es los bens y sanch perduda, habien adquirit y comprat lo present Principat, restant señors de aquell llegitimament han sempre tinguts, rebuts y possehits los fruyts de aquells y ne han dotat no sols a moltes Iglesias, monestirs y obres pies sino tambe a sos successors los quals de mes de vuyt cent anys ensa han possehit y posseheixen aquells com a propi patrimoni».³³

mada dels monarques catalans, des de Carlemany fins a Carles V, realitzades per Pere Mata el 1533 per a decorar la Llotja de Barcelona (es desconeix el responsable de l'ordenació del catàleg comtal, així com el de la creació dels models iconogràfics); vegeu E. DURAN, *El silenci eloqüent. Barcelona en la novel·la 'Los Diez Libros de Fortuna d'Amor d'Antonio Lofrasso' (1573)*, dins *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*, València, 2004, 662-663; Joan AINAUD, Josep GUDIOL, Frederic Pau VERRIÉ, *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, Madrid, 1947, 285. I també la sèrie de reis i reines de la Corona d'Aragó del pati del Reial Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties de Tortosa, creat el 1544 per iniciativa de Carles V i del Príncep regent Felip per a l'educació dels fills dels moriscos. La sèrie comença amb Ramon Berenguer IV-Peronella i arriba fins a Felip IV-Marianna d'Àustria; vegeu Joaquim GARRIGA I RIERA, *La arquitectura del Principado de Cataluña en la época de Felipe II*, dins *Filippo II e il Mediterraneo*, a cura de L. LOTTI e R. VILLARI, Roma, 2003, 407-448.

31. Per a la ubicació cronològica de Guifré el Pelut en els diferents autors, vegeu M. COLL I ALENTORN, *Guifré...*, 1990.

32. Aquest nou llenguatge fou responsabilitat d'un nombrós cos de juristes; veg. J. LLUÍS PALOS, *Les institucions catalanes a l'època moderna i l'ascens dels juristes*, dins «Pedralbes», XIII (1993), 53-66; i, *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic, 1997.

33. M. C. COSTA VILA, *Las Cortes de 1585 a través del brazo militar de Cataluña*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1975 [tesi de llicenciatura, inèdita], 201 (cit., ACA, *Generalitat*, vol. N-1042, fol. 1051-1054).

L'encàrrec de la galeria

Però la crítica dels historiadors humanistes i la manca d'un relat mític basat en l'autoalliberament no eren els únics elements que marcaven el feble edifici historiogràfic català de final del segle XVI; a més, calia afegir-hi l'absència d'un cronista oficial del Principat. En efecte, quan la Generalitat encarregà la sèrie icònica al pintor bolonyès Filippo Ariosto, Catalunya no comptava ni amb una crònica oficial, ni amb un cronista, malgrat que, en diferents ocasions al llarg del segle, els braços intentessin, sense èxit, el nomenament d'un cronista i la confecció d'una crònica del Principat.³⁴ Segurament esperonat per la iniciativa aragonesa i pel seu discurs historiogràfic, el Consistori de la Generalitat signà la realització de la sèrie icònica amb Ariosto l'1 de juliol de 1587. Amb tot, deu dies després del canvi de Consistori —que es produí l'1 d'agost—, els nous diputats van decidir paralitzar el projecte.³⁵ Però el sobreseïment no fou definitiu, car el 15 de febrer els diputats van enviar una carta a l'abat de Ripoll anunciant el viatge d'Ariosto al monestir per tal que «veja lo que és allí dels cossos de comptes sepultats, perquè així millor se puguin traure al viu y per ço-ls preguem sien servits manar-li obrir les sepultures y mostrar-li tot lo que a son intent aparega».³⁶

Mentrestant, en aplicació del nou redreç aprovat a les Corts, es realitzava la visita als diputats de l'anterior trienni i el maig de 1588 es produí la sentència que acusà el membre més conspicu, Joan de Queralt, de frau i traï-

34. Sobre els projectes fallits de Francesc Tarafa i d'Antoni Viladamor, vegeu Josep SANABRE, *El archivo de la catedral de Barcelona*, Barcelona, 1948; Eulàlia MIRALLES i Maria TOLDRÀ, *La tradició manuscrita de l'obra de Francesc Tarafa*, dins «Anuari de Filologia», XX secc. C núm. 8, (1997), 43-78; Eulàlia MIRALLES, *L'historiador Antoni Viladamor i el seu entorn familiar: notes biogràfiques*, dins «Pedralbes», 17, (1997), 147, i, també *Història General de Catalunya. Edició i estudi*, Universitat de Barcelona, 2001 [tesi doctoral, inèdita]. La urgència del projecte i la mort de Viladamor durant les Corts de 1585 van obligar el braç militar a promoure entre els altres estaments el nomenament d'un cronista mentre encara se celebraven les Corts. El braç reial proposà Pere Benet Santamaria (m. 1588) com a substitut de l'arxiver reial, però no sembla que la iniciativa finalment prosperés, perquè no es troba recollida ni en el llibre del Protonotari ni tampoc en els processos dels braços; veg. Josep M. BRINGUÉ i PORTELLA, et alii, *Cort General de Montsó (1585), Montsó-Binèfar. Procés familiar del Braç Reial*, Barcelona, Departament de Justícia 2001, 400.

35. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 1ª, fol. 4 vº, 11/08/1587.

36. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 1ª, fol. 213, 15/02/1588; i *Lletres trameses*, 1587-1588, 15/02/1588, pp. 177-178. No sabem si Ariosto viatjà efectivament a Ripoll; en tot cas, el 10 de març era a Barcelona, perquè en aquesta data visurà, conjuntament amb el pintor Benet Sanxes Galindo, els treballs que Ramon Puig, «pintor del general», havia realitzat a la capella de la Casa de la Diputació. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 1ª, fol. 237 i 237 vº, 10/03/1588; i *Registre de canteles i albarans*, N-563, fol. 46, 46 vº, 47 i 47 vº, 10/03/1588.

ció al General. Pérez Latre ha estudiat en profunditat els conflictes provocats per la visita que reflecteixen la divisió política de les classes dirigents del Principat i del nou Consistori. De fet, amb l'extracció dels nous diputats, el Consistori de la Diputació es dividí en dos sectors. Per una banda, la facció 'realista', formada per Francesc Oliver de Boteller, abat de Poblet³⁷, diputat eclesiàstic i president del trienni; Joan Dança i Bellera, diputat del braç militar; i Valentí de Vilanova, oïdor de comptes pel braç militar. I, per l'altra, la facció 'constitucionalista', formada per Ferran Fivaller, canonge de la Seu de Tortosa, oïdor pel braç eclesiàstic; Hierònim Çaconomina, diputat pel braç reial; i Miquel Montserrat Grau, oïdor de comptes per l'estament reial.

El 2 de juliol, Pere Burgès, Jaume Huguet i Lluís Damià, «pintors ciutadans de Barcelona», ja visuren «los quaranta sis retratos de pintura al oli dels comtes y comtesses de Barcelona y señors godos, ço és, los quaranta dels comtes y comteses fins al Rey nostre señor don Phelip vuy benauventurament regnant y los sis godos que abans foren senyors de Cathalunya sobre tela guarnida de fusta».³⁸

Curiosament, el document no fou signat pels visuradors, sinó per dos membres destacats del braç militar: Francesc Calça (1518/21-1603) i Frederic Despalau (m. 1605). De fet, acompanyen la visura dues cartes autògrafes seves, amb la mateixa data (2/7/1588) i cosides al *Llibre de deliberacions*, que testimonien la controvèrsia sorgida al si de l'estament militar entre Francesc Calça, que fou «pres per ordenador y descriptor dels quadros», i Frederic Despalau, que comptava amb el suport de membres conspicus de l'estament militar i que s'havien significat més en la defensa de les prerrogatives de la terra,

37. La historiografia de Francesc Oliver de Boteller (m. 1598), abat de Poblet, ha resultat bastant problemàtica. Així, la seva negativa, el 1585, a rebre Felip II a Poblet com a rei d'Espanya, en lloc de comte de Barcelona (Josep PALOMER, *Estampes de Poblet*, Barcelona, 1927, p. 281-306); la seva defensa de les obres del Palau de la Generalitat després que el rei ordenés la seva paralització, el 1597, arran de l'acusació infundada del Lloctinent —el qual interpretà les obres com un pretext per fortificar el palau i convertir-lo en fortalesa urbana— (J. PUIG I CADAFALECH i J. MIRET I SANS, *El Palau...*, Barcelona, 1911, p. 92-95); o la seva posició favorable, en un primer moment, a l'aplicació del nou 'redreç' de les Corts de 1585, en coincidència amb la voluntat dels membres de la facció «constitucionalista». Aquests episodis han contribuït a la recreació romàntica del personatge i a la seva transmissió posterior (Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963, p. 940 i ss.; Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, *Felipe II y Cataluña*, Valladolid, 1997, 52). En canvi, res més lluny de la realitat. Com ha assenyalat E. Belenguier Cebrià, la simple lectura dels *Dietaris de la Generalitat* demostra l'adscripció d'Oliver de Boteller als grups polítics arrecerats a les institucions del rei; veg. Ernest BELENGUER [ed. i est. intr.], *Felipe II y Cataluña*, Madrid, 2000, 28-29. Per a l'adscripció dels diputats a una facció o l'altra, veg. M. PÉREZ LATRE, *Entre...*, 2003, p. 174 i ss.

38. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 563v i 564, 02/07/1588.

com Onofre Alentorn³⁹ (m. 1606), Jaume de Cardona⁴⁰ «y molts altres cavallers».⁴¹

Francesc Calça —un historiador-polític com ho fou Jerónimo de Blancas a l'Aragó— dirigí el treball del pintor Ariosto al Principat.⁴² Deixeble de l'humanista Martí Ivarra i poeta en quatre llengües —català, castellà, grec i llatí—, Calça fou un membre destacat de la Universitat de Barcelona, on havia iniciat la seva carrera el curs 1544-45; el 1554 arribà a tresorer de la institució i el 1564 fou nomenat catedràtic de Retòrica. També ocupà càrrecs d'importància en l'administració de la ciutat: el 1575-76 fou conseller tercer, el 1582-83 conseller en cap, i entre 1584-1587 administrador de la Taula de Canvi i Conserge dels Palaus Reials de Barcelona.⁴³ Acredita la seva reputació

39. Onofre Alentorn i d'Oms, senyor de Seró i de la Donzell (m. 1606), fou diputat pel braç militar durant el trienni 1593-1596, membre de la junta de defensa del Principat els anys 1597-1598, protector del braç militar i en nombroses ocasions ambaixador de la Generalitat i de l'estament militar. La seva activitat sempre se significà per la defensa de la terra i de les institucions: per exemple, abanderà la resistència nobiliària contra l'excusat; el 1586 denuncià el frau de les *Constitucions* estampades; el 1587 reclamà l'aplicació immediata del nou redreç aprovat a les Corts de 1585; i encapçalà l'oposició contra determinades constitucions aprovades a les Corts de 1599. Vegeu Xavier TORRES SANS, *Nyerros i cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya Moderna (1590-1640)*, Vic, 1993, p. 325-340. D'altra banda, coneixem les relacions de Frederic Despalau amb Onofre Alentorn: Despalau el nomenà marmessor del seu testament el 6 de febrer de 1601; veg. Antoni SIMÓN TARRÉS, *Cavallers ...*, 1991, 93.

40. Jaume de Cardona i Seguriales, senyor de Vilaür, Belcaire i la Tallada, casat amb Maria Raser el 1582 (els seus capítols matrimonials es troben a Sant Cugat del Vallès, ANC, *Fons Moixó*, 88.5, 11/06/1585), pertanyia a la línia il·legítima dels barons de Sant Mori, iniciada per Jaume de Cardona, fill bastard del duc Joan Ramon Folc IV. Veg., GEC, vol. 6, 284-285, a. v. Podem seguir la seva activitat política a través dels *Dietaris de la Generalitat*, on figura com a president del braç militar i membre de la 'divuitena' que havia de revisar les constitucions que mancaren durant el frau de l'estampació, el 1586. A més, fou empresonat dos anys per la seva oposició a l'impost de l'excusat; veg. Josep M. BRINGUÉ I PORTELLA, *Cort General de Montsó (1585), Montsó-Binefar. Procés familiar del Braç Reial*, Barcelona, 2001, 766.

41. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 564 I 564 v, 02/07/1588.

42. Possiblement un avantpassat de Francesc Calça fou el donzell homònim convocat pel braç militar a les Corts de Sant Cugat de 1419; veg., F. J. MORALES ROCA, *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, 1983, t. I, p. 174. El pare de Francesc Calça fou Joan Llorenç Calça, notari de Barcelona, fou redactor del quart volum del *Llibre de les solemnitats*. Home instruït, el Duc de Gandia li demanà, el 1525, l'adquisició de manuscrits llatins d'història per a la seva biblioteca; veg. F. BOUZA, *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro*, Madrid, 2001, p. 53. Per a la funció política de l'historiador al Renaixement, veg. Eulàlia DURAN, *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans. Discurs de la sessió inaugural del curs 1991-92 de l'IEC*, Barcelona, 1991, 8.

43. Per a la seva activitat literària, vegeu Joaquim MOLAS, *Francesc Calça: Poemes*, dins «Els Marges», 14, (1978), 78-84; N. FIGUERAS, *Francesc Calça (1521-1603) i la seva producció poètica quadrilingüe. Un inventari*, dins «Estudi General», 14, (1994); i, *Francesc Calça (s. XVI). Poesia llatina i catalana: una col·lecció d'epigrames i sonets*, Universitat de Girona, 2001 [Treball de recerca de doctorat, inèdit]. Per a la seva activitat a la Universitat, veg. J. M. MADURELL I MARIMON, *Luis Juan Vileta*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXXVII (1964), 19-42. Per

com a historiador la mateixa documentació de la galeria reial, que el qualifica com a persona «molt entesa en coses de cròniques»⁴⁴. A més, Miquel Coll i Alentorn li atribuï l'*Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona* que, com sabem, precedeix les *Constitucions* de 1588.⁴⁵

En aquesta línia, immediatament després d'acabar la seva tasca a la sèrie icònica, Calça publicà un llibre de caràcter geogràfico-històric intitulat *De Catalonia liber primus*⁴⁶ (1588), que formava part d'un conjunt de cinc —només s'arribaria a imprimir el primer— i que, d'acord amb el gènere de les il·lustracions, tenia una voluntat d'enaltiment patriòtic. Segons Jesús Villanueva, que ha glossat el llibre subratllant la utilització del mètode dialèctic sobre els textos històrics, Francesc Calça «efectua una labor de exégesis consistente en ,elucubraciones' o ,conjeturas', de la que resultan opiniones ,probables' o ,verosímiles'».⁴⁷

Així, el llibre tracta de l'etimologia del nom Catalunya i dels orígens històrics del Principat, que identifica amb un suposat poble primitiu —el

un document conservat a l'ACA, *Generalitat, Registre de cauteles i albarans*, N-562, fol. 62, 08/04/1587, sabem que Joan de Queral, consistorial de la Diputació del trienni 1584-1587, gratificà Francesc Calça i Rafael Jordà, «administradors de la taula», pels serveis realitzats a la Generalitat. Pel càrrec de Conserge dels Palaus Reials, veg. Domingo de AGUIRRE, *Tratado historico-legal del Real Palacio antiguo...*, Viena, 1725, 106 i ss.

44. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 565 i 567, 02/07/1588. Tanmateix, Calça posseïa nobiliaris antics amb escuts pintats; veg. Josep M. MADURELL, *Las actas notariales certificadoras de la exhibición de antiguos nobiliarios*, dins «La notaría», LXXXI, (1946), 2° tr., 298.

45. Coll i Alentorn atribuï l'*Epítome* a Calça, malgrat que tampoc no descartés, en un altre moment, Antoni Viladamor; veg. M. COLL I ALENTORN, *Guifré...*, 1990, p. 44; i, *Les genealogies en la nostra historiografia*, dins «Historiografia», Barcelona, 1991, p. 303. Recentment, Eulàlia Miralles ha tornat a insistir en Viladamor; veg. E. MIRALLES, *Notícies sobre l'Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona (c. 1588-1589)*, dins «Quaderns de la Selva», 13, 2001, p. 307-318. Si bé és cert que la coincidència de plantejaments historiogràfics entre l'*Epítome* i la sèrie icònica és quasi absoluta, no és probable, en canvi, que Francesc Calça en sigui l'únic responsable. Aquest article no pretén pas provar l'autoria de l'*Epítome*, però la forta tensió que suscità el debat historiogràfic i altres indicis que aportem fan pensar que podria tractar-se d'un text consensuat entre els membres de l'estament militar del Principat i que segurament s'hauria congruat a redós del claustre de la Universitat de Barcelona, amb un protagonisme evident —bé que no pas exclusiu— de Francesc Calça. De fet, a la seva nòmina hi figuren —a més de Calça— gran part dels protagonistes que intervingueren en el debat historiogràfic de la galeria reial: Joan Dorda, Pere Benet Santamaria, Onofre Manescal, Dionís Jorba, Miquel Montserrat Grau, Ferran Fivaller i els jesuïtes Pere Gil i Masnovell que, a través del Col·legi de Betlem, van exercir una notable influència en la càtedra de Teologia de la Universitat. Fins i tot, les mateixes discussions per a la confecció del catàleg de la galeria entaulades entre els membres del braç militar exemplifiquen, com veurem, el debat que probablement s'originà amb la redacció de l'*Epítome*. Per a l'activitat d'aquests personatges a la Universitat, vegeu A. FERNÁNDEZ LUZÓN, *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2003 [Tesi doctoral, inèdita], p. 471 i ss.

46. FRANCESC CALÇA, *De Catalonia liber primus*, Barcelona, Jaume Cendrath, 1588.

47. JESÚS VILLANUEVA, *Las polémicas...*, 2004, 37.

dels 'catalàunics', originaris d'Aquitània— diferent dels antics espanyols i dels gots; en el rerefons, hi ha la llegenda d'Otger Cataló. Malgrat que trenca amb el goticisme, l'obra havia de ser una mostra d'erudició humanista sense pretensions polèmiques, com ho demostra el poema dedicatori de Calça al cronista reial Calvet d'Estrella on al·ludeix a l'encàrrec dels diputats per a ordenar la sèrie icònica⁴⁸. Però un altre poema preliminar del professor de la Universitat de Barcelona Joan Dorda incorpora la tesi de l'autoalliberament del Principat, que introdueix l'element controvertit del llibre.⁴⁹ Jesús Villanueva ha argumentat que es tracta d'una difusió sobtada que s'hauria produït durant els mesos anteriors a la publicació del *De Catalonia*, arran de la descoberta d'un capitulari carolingi del 844 custodiat a l'arxiu de la Catedral de Barcelona,⁵⁰ car no hi ha cap més citació en el llibre. Si bé és cert que, en el poema de Dorda, s'explicita la tesi de l'autoalliberament per primera vegada en la historiografia catalana, les discussions generades per l'origen de la galeria icònica en els reis àrabs i la mateixa composició del catàleg de comtes i comtes-reis demostren l'existència d'un ambient historiogràfic, anterior al poema de Dorda, que, com veurem, tendia a reinterpretar la història catalana en clau d'autoalliberament.

48. Per al poema de Calça a Calvet d'Estrella, vegeu J. MOLAS, *Francesc Calça ...*, 1978, 88. El llibre no esmenta la galeria règia enlloc més.

49. El passatge diu així: «Non esse externis hanc gentem regibus olim,/ Aut armis victam, comprobant historiis./ Nam Gotii, exactis Saracenis, Caesaris aulam/ Nempe petunt, ut se protegat atque regat./ Hi sese Carolo Magno, nato, atque nepoti/ Sponte sua tradunt, dantque petuntque fidem./ Pacta intercedunt, quae iam, si forte vetusta/ Esse putem nimum, nunc renovata vides./ Hinc ergo est Comitum aut Regum deducta potestas:/ Quos decet ulterius velle parare nihil», cit., F. CALÇA, *De Catalonia...*, Barcelona, 1588, f. VI r. La traducció del poema és la següent: «[el llibre] certifica amb històries que aquest poble no fou vençut antigament per reis o armes estrangers. Car els gots, expulsats els sarraïns, apel·len efectivament a la cort del César, per tal que els protegeixi i els governi. Aquests es lliuren espontàniament a Carlemany, al seu fill i al seu nét, i donen i exigeixen fidelitat. S'estableixen uns pactes, els quals, si per ventura et sembla que són massa antics, ara ja els veus renovats. D'aquí, doncs, prové la potestat de comtes o de reis, als quals enllà d'això, no els correspon la pretensió de decidir res» (traducció llatina basada en la de Narcís FIGUERAS CAPDEVILA, *Tradició versemblança i erudició en el De Catalonia Liber Primus de Francesc Calça (1588)* [treball inèdit, Sils, 1994]). El 3 de novembre de 1588, poc després de la publicació del llibre, el jesuïta Masnovell pronuncià el tradicional sermó del rei Jaume II, en el qual ja anticipava el contingut del llibre: «con may los Cathalans eren estats conquistats, ans bé ells matexos s'eren redimits de la subjugació dels moros y jueus, que eren tots uns y tenien oprimits als crestians, los quals après de haver se levat lo yugo que tenien d'ells, vehent no eren poderosos de ells matexos mantenir-se, espontàneament y de pròpia voluntat se arrimaren al Emperador nét de Carles Maynes, lo qual los prengué sots son emparo y los féu un acte de notar y tenir en gran memòria, lo qual ab altres coses se imprimirà per mossèn Ff. Calsa» (cit., *Dietari del Antich Consell Berceloní*, Barcelona, 1896, vol. VI, 104).

50. El capitulari fou conegut, amb anterioritat, per Tarafa i Zurita. Sobre el seu contingut i la polèmica generada per la nova tesi historiogràfica, vegeu Jesús VILLANUEVA, *Francisco Calça...*, 1994; *Política...*, Alacant, 2004. capítols 1 i 2.

En tot cas, tal com ha apuntat Pérez Latre, la relació de Calça amb membres de la facció «*constitucionalista*» del diputat Granollacs, enfrontada a la facció «*reialista*» del bisbe Cassador, dibuixa un perfil clar de la seva posició ideològica, coincident amb les alteracions aragoneses d'Antonio Pérez.⁵¹

Per la seva part, Frederic Despalau, drassaner major del General, és autor d'un dietari⁵² que narra els principals esdeveniments de la política catalana entre 1572 i 1600. El text s'intercala amb antigues memòries familiars, fragments de la història del Principat extrets dels *Anales* de Jerónimo Zurita, un fragment del *Llibre dels fets* i una insòlita còpia de la crònica de *La fi del Comte d'Urgell*, amb la finalitat d'enaltir el llinatge Despalau. La singularitat de la còpia de la història del comte d'Urgell —només en conservem una altra còpia del segle XVI, datada probablement el 1598— hauria d'aportar-nos, en principi, un testimoni molt valuós sobre la seva posició ideològica. Malgrat això, pocs textos catalans plantegen tants enigmes. Recentment, els treballs de Mar Batlle i Jesús Villanueva⁵³ han reobert la polèmica i les seves aportacions no poden ser més contradictòries. Sigui com sigui, les addicions al text —realitzades pel mateix Despalau i no pel copista— que vinculen el Comte d'Urgell amb Felip II a través de la filla major del 'Dissortat', manifesten l'interès de Despalau a convertir el rei en hereu de la línia masculina del casal barceloní, com veurem. De fet, representen un exemple més de l'enlluernament de Despalau per la imatge de la monarquia i pel mateix rei, que les pàgines del seu dietari traspuen a cada pas.⁵⁴ Però aquestes pàgines també demostren a bastament la seva filiació i defensa de les prerrogatives de la terra, el seu descontentament i refús envers l'impost de l'excusat', la seva posició clara a favor dels monjos catalans de Montserrat, o a favor de continuar la construcció de galeres de la Generalitat a les drassanes barcelonines —el 1589 anà a la Cort a demanar-ho.

51. Calça estava vinculat a Enric Blanes i Sentelles, partidari del diputat Granollacs; vegeu M. PÉREZ LATRE, *Entre el ...*, 2004, 218. De fet, sabem que Calça llegà a Enric Blanes el càrrec de Conserge Major dels Palaus Reials de Barcelona; veg. D. de AGUIRRE, *Tratado ...*, 1725, 106 i ss.

52. Inclòs en el ms. 510 de la BC i parcialment editat per Antoni SIMON, *Cavallers...*, 1991, 89-177. Per a una descripció del ms., veg. Mar BATLLE, *Patriotisme i modernitat a la Fi del Comte d'Urgell. Una aproximació a les fonts de l'obra, l'anònim autor i l'historiador Jaume Ramon Vila*, Montserrat, 1999, 83-96.

53. Vegeu Mar BATLLE, *Patriotisme...*, 1999; J. VILLANUEVA, *Observacions sobre La fi del Comte d'Urgell: datació, transmissió manuscrita, contingut ideològic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 611-635.

54. L'exemple més significatiu és la doble còpia de la conversa que Despalau mantingué amb Felip II el 1585, quan el rei inspeccionava les drassanes barcelonines; veg. Antoni SIMON, *Cavallers...*, 1991, 125 i 135-136.

La polèmica dels reis sarraïns

En un primer moment, la polèmica se centrà en la sorprenent inclusió de ,quatre moros' feta per Francesc Calça com a inici de la galeria.⁵⁵ L'insòlit origen no té precedents en la historiografia peninsular, certament, i encara que el recurs a la presència del vençut és un ,topos' comú des de l'Edat Mitjana, no es coneixen antecedents de la seva inclusió en una sèrie icònica. Com a màxim, els reis eren representats, d'acord amb una imatge prototípica, com a nous Carlemany o Constantí que esclafaven l'infidel sota els seus peus. Ho veiem així, per exemple, en la galeria règia de l'Alcàsser de Segòvia o en la *Genealogia de los Reyes* d'Alonso de Cartagena.⁵⁶ Molt probablement, Calça, com a ordenador de la sèrie i responsable dels emblemes que havien d'acompanyar els retrats —igual que Blancas a Aragó—, no pretenia pas iniciar la sèrie amb els ,reis moros' dins la seqüència de la successió comtal. Potser hauríem de pensar que el cronista, reinterpretant l'escut més antic atribuït a la Corona d'Aragó —la Creu d'Alcoraz⁵⁷, o Creu de Sant Jordi amb quatre caps de sarraí, un a cada quarter—, pretenia encapçalar la galeria règia amb uns retrats compostos de forma simètrica com a trofeus —tal com figuren en la Creu d'Alcoraz—, més que no pas incorporar els reis sarraïns en la successió de monarques.

En tot cas, és versemblant que el propòsit de Calça tingui correspondència amb el contingut de l'*Epítome...* que, en el relat del primer comte —Ba-

55. La polèmica, interpretada per Tormo, Cosme Parpal o Miret i Sans, com una curiosa anècdota de la sèrie, i encara recentment malinterpretada per Falomir Faus, esdevé la clau que explica la revisió historiogràfica pretesa per Calça. Vegeu M. FALOMIR FAUS, *Imágenes y textos para una monarquía compleja*, dins «El linaje del Emperador», Cáceres, 2001, p. 73: l'autor suposa que la sèrie barcelonina neix en un context menys conflictiu que l'aragonesa i interpreta la polèmica com una elecció entre territori i religió.

56. Vegeu J. YARZA, *La imagen del Rey y la imagen del noble en el siglo XV castellano*, dins *Realidad e imágenes del poder. España a fines de la Edad Media* (coord. A. Rucquoi), Valladolid, 1988, 267-292.

57. Malgrat que l'origen de l'escut i el seu significat encara són un enigma, historiadors del segle XV com Vagad o Marineo Sículo el situen en la batalla d'Alcoraz, de 1096, guanyada per Pere I d'Aragó als sarraïns. Vegeu MONTANER FRUTOS, *El señal del Rey de Aragón: historia y significado*, Zaragoza, 1995, 45. Més tard, Beuter seguí aquesta tradició, mentre que Zurita, després de reproduir la tradició de la batalla d'Alcoraz, assenyalà que es tractava de l'escut més antic de la Corona d'Aragó i el vinculà a Aragó; vegeu Jerónimo ZURITA, *Anales de Aragón*, Zaragoza, 1978, lib. X, cap. LXI, p. 812. Amb tot, Carbonell atribuï l'heràldica a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, qui després de vèncer a quatre reis àrabs el donà al regne; vegeu Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques ...*, 32. A més, Carbonell —segurament utilitzant la versió aragonesa de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*— introduí en la llegenda un Montcada que companyà Sant Jordi, amb la qual cosa demostrava el protagonisme dels nobles catalans en l'alliberament; vegeu Anna CORTADELLA VALLÈS, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó*, Montserrat, 2001, 18. D'altra banda, el romancer recull la tradició segons la qual es considerava com a trofeu el cap tallat de l'àrab; veg. *El romancero viejo* [ed. Mercedes DÍAZ ROIG], Madrid, 1980 (per exemple, el *Romance de don Manuel Ponce de León*, 73-74, o el *Romance del moro Calafinos*, 193).

ra—, incorpora un nou rei àrab —Gamir— en la historiografia catalana; i, també, amb el *De Catalonia...*, on Gamir és designat cabdill de Barcelona després que un altre rei àrab —Addo— abandonés la ciutat.⁵⁸ La historiografia anterior ja tractava d'altres tres reis àrabs de Barcelona —Zaet o Zato, Addo o Adolo, i Satis⁵⁹—, però aquests explicaven el domini sarraí de la ciutat i l'alliberament pels reis francs el 801. Amb Gamir, reinterpretat a partir del nom del carrer de Regomir de Barcelona⁶⁰, l'*Epítome...* introduïa un episodi inèdit que justificava, en aquesta ocasió, l'autoalliberament del Principat: uns gots del castell de Terrassa, conjuntament amb els que residien a Barcelona, comandats per Bara, van reconquerir la ciutat que estava sotmesa al rei àrab Gamir i després van encomanar-se lliurement i espontàniament al rei franc.⁶¹ El nou relat, a més de provar l'existència històrica de l'episodi, creava una analogia amb el nombre dels reis àrabs de la Creu d'Alcoraz, tot revifant la idea d'autoalliberament implicada en el relat historiogràfic de la batalla d'Alcoraz.

D'altra banda, l'*Epítome...* no esmenta la llegenda de les 'Quatre barres', un fet certament sorprenent, com ja advertí Coll i Alentorn.⁶² Sobretot perquè Zurita, en primer lloc, i més tard Garibay,⁶³ van qüestionar la seva veracitat i així desmuntaven un dels pocs elements de l'edifici historiogràfic català que

58. *De Catalonia liber primus*, Barcelona, 1588, fol. 57r.-60v.

59. J. ZURITA, *op. cit.*, libro I, cap. 3.

60. Beuter és el primer autor que cita el Regomir, «que es una poblacion que se muestra aun fuera de los muros viejos de Barcelona»: Pere Anton BEUTER, *Segunda parte de la Coronica General de España, y especialmente de Aragon, Cathaluña y Valencia*, València, 1604, 64 (cit., ed. fac. València 1995). A través de Beuter, Calça apel·là al record de l'antic rei sarraí que va viure al carrer de Regomir —situat extramurs de la ciutat—, després que Lluís el Bondadós ordenés que la ciutat no fos habitada per sarraïns. De fet, en el *De Catalonia*, descriu un cap de pedra amb el rostre de Gamir que es trobava a la cantonada de la casa del doctor 'Çaragossa', en 'Lo carrer dels sarraïns' de la ciutat comtal; vegeu *De Catalonia liber primus*, 60v. Coll i Alentorn ja va assenyalar que la història del rei sarraí Gamir no té cap fonament històric; vegeu Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré ...*, 1990, 43. La historiografia romàntica recuperà la figura de Gamir; vegeu VÍCTOR BALAGUER, *Las calles de Barcelona*, Barcelona, 1886, vol. II, 215; i, A. BOFARULL, *Guía-Cicerone de Barcelona*, Barcelona, 1885, 59-60.

61. L'*Epítome...* compilà el relat en el resum històric de Bara, el primer comte: «Bara, hu dels valentissims Godos de la Gàl·lia Narbonense, fonc lo primer Comte Christià creat per Ludovico Pio, Rey de la Equitània, fill de Carlo Magno, Emperador y Rey de França en l'any DCCCV, encontinent que hagué presa per força de armas la ciutat de Barcelona, cridat per alguns caallers Godos qui estàvan en Barcelona y en lo castell de Tarrassa, expel·lint de aquella a Gamir Moro, Príncep y senyor de aquella, cosin germà de Addo, o, com altres lo nomènan, Adola, al qual havia Carlo Magno comanada la ciutat de Barcelona ab cert tribut, après de haver-ne expel·lit a Satis Moro, també tributari seu, per trahitió li havia feta. E per quant lo dit Bara fon accusat també de trahitió, y de aquella ne fou conuençut per batalla, fonc retinut pres y exil·lat en França, en la ciutat de Roan en lany DCCCXXVI, ahont morí», cit., *Constitucions y altres drets...*, Barcelona, 1588-89, fol. 2.

62. Vegeu Miquel COLL I ALENTORN, *op. cit.*, 1990, 44.

63. Garibay havia parlat amb Zurita sobre el tema i declarà que «mas aun platicando yo con el mesmo sobre ello, tiene por cosa fabulosa»: vegeu E. GARIBAY, *El Compendio Historial*, Ambers, 1571, lib. XXXI, 680.

encara restava dempeus. No és estrany, doncs, que Pere Benet Santamaria, encarregat pels consellers de Barcelona de la inscripció llatina que havia de figurar en l'arc triomfal ofert el 1585 per la ciutat a Carles Manuel de Savoia, reaccionés contra la crítica dels historiadors humanistes i reivindicués el seu origen per al Principat i la seva concessió a la resta de regnes de la Corona d'Aragó.⁶⁴ I encara, podríem interpretar el silenci de l'*Epítome...* com una nova reacció als dubtes de Zurita i Garibay, però, en aquesta ocasió, amb el propòsit d'atribuir la Creu d'Alcoraz a Catalunya. La seva posició a l'encapçalament de la galeria tindria l'objectiu de reivindicar el seu origen per al Principat i, com en el cas de la inscripció llatina de Pere Benet Santamaria, indicar la seva concessió successiva a la resta de regnes, malgrat que l'*Epítome...* tampoc hi fa cap al·lusió.

Tanmateix, la creu d'Alcoraz s'associa al títol reial sard des del segle XIV. Malgrat la creació del Consell d'Itàlia el 1555, Sardenya continuaria adscrita al Consell d'Aragó fins a la Guerra de Successió. Una de les reivindicacions més significatives a les Corts de 1563-64 i a les de 1585 va ser la reintegració de Sicília i Nàpols a la Corona d'Aragó. De fet, a les Corts de 1585 els síndics de Barcelona van buscar arguments històrico-jurídics i van mantenir, sense gaire èxit, contactes 'a la secreta' amb aragonesos i valencians per tal de demostrar la unió. Atès que el braç militar afegí la qüestió⁶⁵ al jurament del príncep Felip —el futur Felip III—, no seria estrany que Calça també pretengués encapçalar la galeria reial amb la creu d'Alcoraz, a fi de satisfer les pretensions del braç militar en un moment en el qual tornaria a adquirir autèntica força quan aparegui imprès, el 1591, en els *Capítols de Cort del Stament Militar de Sardenya*.⁶⁶

En tot cas, Frederic Despalau, com a portantveus de l'estament militar —qualificat, amb Calça, de en «històries y pintures antigues molt experts»—, rebutjà la inclusió dels reis àrabs amb l'argumentació que: «més honra here

64. La inscripció és la següent: «Armes dels comtes de Barcelona guanyades amb la pròpia sang y per la liberalitat d'ells mateixos concedides als aragonesos y après comunicades als regnes de Mallorca, València, Múrcia, Sicília, Sardenya, Còrsega y Nàpols, y també als ducats de Atenes y de Neopàtria y a altres estats de Grècia amb la virtut y fortaleza dels catalans guanyats» (cit. per Armand de FLUVIÀ, *Els Quatre...*, 1994, 100).

65. Vegeu Eva SERRA, *Els catalans i la unió de Nàpols i Sicília a la Corona d'Aragó. El marc històric i les reclamacions parlamentàries (Corts de Montsó, 1563-64 i 85)*, dins «AISC. VII Congreso Internazionale di Studi, (Napoli, 22-24 maggio, 2000)» (en premsa; agraeixo a Eva Serra la consulta del text). A més, coneixem les relacions de Calça amb Antonio Lo Frasso, membre de l'estament militar de Sardenya i autor de *Los diez libros de la fortuna de amor* (Barcelona, 1573). Calça compongué un poema preliminar a la seva obra per on desfilen gran part dels membres de l'estament militar del Principat; vegeu M. A. Roca MUSSONS (est. intr.), *Antonio Lo Frasso militar de l'Alguer* (Alguer, 1998); i, a més a més, l'historiador català exercí el càrrec de Consol de Mar a Càller el 1585; vegeu Antoni de CAMPANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, 1779 (cit. per l'ed. facs. Barcelona, 2001, vol. II, ap. núm. XIII, 66).

66. Vegeu J. ARCE, *España en Cerdeña*, Madrid, 1960, 75.

de la nació catalana pendre lo horigen dels reys godos pu-s havien dominada esta terra y tota la Espanya; y nosaltres no-s preshiavem habaxar del[ls] perquè foren molt bons cristians y persones molt valleroses; y yà hagut molts sants dels dits godos, entre los altres, sant Fulgencio, y sant Ysidoro y sant Lleandro, arquebisbe los dos de Sivilla y fills de un rey godo, y sant Sever bisbe de Barcelona, [y] sant Alifonso arquebisbe de Toledo y altres sants que se'n fa menció ab los extravagants de Espanya».⁶⁷ No és estrany que Despalau i els membres de l'estament militar coincidissin en la defensa del goticisme, perquè responia al criteri de la tradició historiogràfica catalana.

En canvi, en la carta cosida al *Llibre de deliberacions*, Calça justificava el catàleg amb els reis àrabs «per fer relatió de la història complida per a que en temps esdevinidor no poguessen increpar la edat present de ignoràntia».⁶⁸ La defensa dels reis àrabs s'explica perquè Calça pretenia incorporar un nou relat en la historiografia catalana —«història complida». Més enllà d'una simple anècdota, l'acceptació del catàleg amb els reis àrabs suposava l'aprovació oficial de les seves tesis, que a més d'afirmar la noció d'autoalliberament implicaven la renúncia de la ,tesi neo-goda', la qual cosa havia de provocar, com veurem, un tens debat entre Calça i els membres del braç militar del Principat.

El debat historiogràfic

Per ser exactes, la polèmica de les cartes de Francesc Calça i Frederic Despalau cosides al *Llibre de deliberacions* no discuteix, únicament, la substitució dels quatre reis àrabs pels reis gots. Aquest debat era anterior i, en principi, s'havia tancat quan Calça substituï els reis sarraïns per «quatre reys godos y una muller del primer rey godo que sia del emperador Honorio y un compte qui en temps del rey Bamba fons comte de Barcelona».⁶⁹

Quan la polèmica ja era tancada i el catàleg definitivament fixat amb la presència dels reis gots, Calça, molt subtilment, ordenà a Filippo Ariosto que pintés un nou quadre; havia de representar «cinc caps, quatre dels moros y lo quint de Carlos Martell».⁷⁰ Presentava un format més gran que la resta de la sèrie —és l'anomenat «retrato larc»⁷¹ i també, a causa d'alguna inscripció, «lo

67. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590. Part. 2ª fol. 565 i 567, 02/07/1588.

68. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590. Part. 2^a, fol. 565 i 567.

69. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 565 i 567, 02/07/1588.

70. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 564 i 564 v, 02/07/1588.

71. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 577 a 579, 07/07/1588.

quadro del letrero»⁷²—, segurament perquè fou ideat per encapçalar la galeria i figurar-hi fora del seu ordre. Amb tota probabilitat el nou quadre fou concebut com un emblema per substituir els quatre reis sarraïns, recurrent a la imatge estereotipada del vençut de les antigues sèries medievals. Però la seva presència reobria la polèmica, no tant per una intenció ideològica explícita com perquè Calça insistia a modificar el catàleg ja visurat; això, fins i tot, obligà els membres de l'estament militar, liderats per Despalau, a supervisar la tasca encomanada a Calça. De fet, Calça tancà el document demanant que, en aplicació del nou redreç, fos la divuitena qui «dellibere lo que fer-se'n dega»,⁷³ no solament en relació amb aquest nou quadre, sinó amb la seva voluntat de començar la galeria pels quatre reis sarraïns.

El 7 de juliol es van reunir Saconomina, Fivaller, Grau i Grimau, amb l'absència de la resta del Consistori —és a dir, de Dança, Oliver de Boteller i Valentí de Vilanova—, els quals des del 17 de maig havien abandonat el Principat per tal de denunciar a la Cort l'aplicació del nou redreç. Davant la seva fugida, els membres presents i les dues divuitenes encarregades del cas decidiren nomenar nous diputats i oïdor militar. Van resultar elegits Francesc Grimau com a diputat militar —ja present a la reunió— i Pere Aymerich com a oïdor militar; quedà vacant el càrrec de diputat eclesiàstic i, per tant, de president de la Diputació. En aquesta deliberació s'acceptà la proposició de Calça i es decidí liquidar al pintor bolonyès la part del catàleg que no plantejava cap problema, o sigui, «els quaranta retratos dels comptes de Barcelona» que començaven, precisament, amb un altre rei franc: «el emperador Carlos Magno». Alhora, també s'acordà de suspendre el pagament a Ariosto pels sis reis gots, més el quadre amb les «testes de moros»,⁷⁴ a l'espera de la decisió de la divuitena.

El 16 de juliol els retrats ja eren penjats a les parets del Consistori Major, segons declarava la proposició llegida als Braços. El document afegia que l'abat de Poblet, President del Consistori, «lo apparagué que faltaven sis retratos dels reys godos d'Espanya havent-se li dit [a Calça] que era sa voluntat que fes dits retratos», en coincidència amb el criteri de Despalau. Pot semblar contradictori que l'abat de Poblet, membre de la facció 'realista', coincidís en la qüestió del catàleg dels reis gots amb els membres de l'estament militar que s'havien significat més en la defensa de les prerrogatives de la terra, com Despalau, Onofre Alentorn o Jaume de Cardona. Cal tenir en compte que Francesc Calça dedicà el *De Catalonia...* als diputats de la Generalitat, però en la seva relació no hi figura l'abat de Poblet, el qual, no obstant la seva fugida

72. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 564 i 564 v, 02/07/1588.

73. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 564 i 564 v, 02/07/1588.

74. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 577 a 579, 07/07/1588.

a la Cort, mantenia el càrrec de diputat eclesiàstic i President del Consistori.⁷⁵ De fet, després de l'extracció de nous diputats, el Consistori de la Diputació només era format pels membres de la facció ,constitucionalista', als qui dedicà molt significativament la seva obra: «ens veiem obligats a tractar sobre l'origen dels catalans i sobre l'ètim del nom de Catalunya fins al cansament dels lectors, ja que hem de contradir els nostres oponents, tan nombrosos, als quals ens esmercem a respondre vigorosament. I, de fet, sota el patrocini de qui més podem sostenir amb més seguretat la nostra causa si no és sota el vostre, vosaltres que sou els pares protectors de Catalunya sencera?».⁷⁶

Les paraules de Calça manifesten el conflicte historiogràfic profund que dividia les dues faccions del Principat: Calça no hauria volgut dedicar el seu llibre a l'abat Oliver de Boteller —que considerava un dels «nostres oponents», si no el major—, quan havia estat ell mateix qui l'havia obligat a començar la galeria de monarques amb els reis gots. En tot cas, la polèmica per l'origen amb els reis àrabs tingué la rara habilitat de satisfer tant a la facció ,realista' del Principat com a la ,constitucionalista', un cas certament insòlit. Per últim, la proposició exposava les raons de Calça; per a ell, «per parer-li que la conquesta començava dels reys moros foren fets los dits retratos dels godos y sinc retratos dels reys moros».⁷⁷

La divuitena es tornà a reunir l'endemà, 17 de juliol, en un ambient de gran tensió, com ho demostra la sortida de l'oïdor reial Grau, membre de la facció ,constitucionalista'⁷⁸ —el qual va rubricar, en canvi, la resta de resolucions del dia—, amb l'argument «que ell no volie entendre ni ser en aquest negoci». Encara que sigui complex determinar les raons de Miquel Montserrat Grau per abandonar la sala, hem de suposar que l'oïdor reial ja intuïa la derrota del catàleg proposat per Calça. En tot cas, la divuitena dictaminà que «en dita major part que al dit Ariosto sien pagats los dits sis quadros dels reys godos a raó trenta sis lliures quadro, conforme li són estats pagats tots los altres, y les testes dels reys moros li sien pagades tant solament per un quadro que són semblats trenta-sis lliures que per tot són set quadros».⁷⁹

75. Per a la fugida de l'abat de Poblet a la Cort, vegeu Miquel PÉREZ LATRE, *Entre...*, 2004, 183. Per a la nòmina de la dedicatòria, veg. Francesc CALÇA, *De Catalonia ...*, 1588, f. IIIr.

76. Traducció llatina de N. FIGUERAS, *Tradició ...*, 1994. Text llatí: «perducimus, in quo de origine Catalanorum, & de Etymo nominis Cataloniae ad nauseâ usque legendium, propter contradictionem quam plurimorum, quibus occurrere pro nostra virili contendimus, a nobis est disputandum, in vestro ad modum illustri nomine apparere fecimus. Etenim quorum aliorum patrocinio possumus causam nostram securius, quam vestro obtinere, qui totius Cataloniae patres estis consuatores?», cit., Francesc CALÇA, *De Catalonia...*, 1588, f. IV r.

77. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol., 597 i 597 v°, 16/07/1588.

78. Miquel Montserrat Grau fou sotmès a procés de regalia amb motiu de les torbacions del 1588; vegeu M. PÉREZ LATRE, *Diputació ...*, 2001, 851.

79. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, trienni 1587-1590, part. 2^a, fol. 602, 17/07/1588.

La resolució, en principi definitiva, tancava el contenciós obert entre Calça i Despalau, acceptava el catàleg ja visurat i també la inclusió del quadre amb els caps dels reis sarraïns. En aquell moment el conflicte entre les dues faccions del Principat era obert i total. De fet, en la primera quinzena de juliol es produí una nova polèmica que elevaria un graó més el to del debat historiogràfic. Martí Joan Franquesa, Doctor de la Reial Audiència, exposà els seus plantejaments a la divuitena encarregada del frau de l'estampació de les *Constitucions* de 1585: «Mr. Franquesa procurà ab moltes de anichilar y reduir a no res la jurisdicció del General, comensant y prenent per fonament la conquesta de Cathalunya, dient que eren conquistats y tant conquistats com qualsevol regne que tinga qualsevol Rey en lo món».⁸⁰ Francesc Serra, advocat de la Generalitat, respongué dient «que los cathalans no eren vassalls conquistats, sinó conquistadors».⁸¹ Conseqüència o no del debat iniciat pel catàleg de la galeria, aquesta discussió dóna testimoni de la forta tensió que suscitava el discurs historiogràfic.

En la reunió del 17 d'agost, el Consistori ratificà en un primer moment la decisió de la divuitena i decidí de liquidar a Filippo Ariosto «per la pintura dels sis reys godos y sinc testes de reys moros que li restaven a pagar». Però més tard, quan l'acta ja era tancada i signada pels consistorials i ja tractats els altres temes del dia, es tornà a obrir el punt de les pintures, tot determinant que «a Philip Ariosto, pintor italià, qui ja hà pintat los quadros dels comtes de Barcelona per la Sala Nova de la Deputació, sien donades y pagades de pecúnies del General deu liures barc. per la pintura del gloriós sant Jordi que per orde dels senyors Deputats, Oïdors y dita XVIII ha pintat y fet en lo quadro aont eren pintats les sinc testes dels reys moros, les quals testes, per dit orde, són estades desfetes y borrades y pintat lo dit sant Jordi».⁸²

És evident que, entre la resolució de la divuitena del 17 de juliol i aquesta de 17 d'agost, la tela amb les 'testes dels reis moros' es modificà. Segurament, la forta pressió dels membres de l'estament militar, que degueren interpretar aquest nou quadre amb el mateix sentit que els reis sarraïns, provocà la seva substitució. En tot cas, Francesc Calça tornava a perdre un altre cop. La sobtada substitució dels 'reis moros' per la imatge de Sant Jordi representa un nou exemple de l'impuls devocional de la Generalitat envers el sant, en els últims anys del segle, i no pressuposa cap altra intenció.⁸³

80. J. M. TORRAS RIBÉ, *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*, Vic, 53-54. Arran de l'estampació de les *Constitucions* de les Corts de 1585, es produí un greu conflicte entre la Generalitat i el poder de la monarquia, a qui acusaven de la seva manipulació; veg. J. M. TORRAS, *Poders...*, 70-79.

81. M. PÉREZ LATRE, *Llevar ...*, 1994, 106-107.

82. ACA, *Generalitat, Registre de cauteles i albarans*, N-563, fol. 71 i 71 vº, 17/08/1588.

83. Vegeu Miquel PÉREZ LATRE, *L'arrelament de la Diputació del General. Pàtria i vertebració política a finals del cinc-cents*, dins *Del patriotisme al catalanisme* [Joaquim ALBAREDA, ed.], Vic, 2001.

L'urgellisme de la galeria

El catàleg de la galeria de monarques quedà finalment constituït per quaranta-sis retrats. Representen sis reis gots: Ataülf, Gal·la Plàcidia, Sigeric, Vàlia, Paulo (Wamba),⁸⁴ i Roderic; una successió de reis francs i comtes sobirans: Carlemany, Bara, Lluís el Bondadós, Bernat, Jofre I, Carles el Calb, i Salomó; els comtes-reis fins a la unió: Jofre II, Jofre III, Mir, Sunyer, Seniofré, Borrell, Ramon Borrell, Ermessenda, Berenguer, Ramon Berenguer I, Almodis, Ramon Berenguer II, Berenguer Ramon, Ramon Berenguer III, Ramon Berenguer IV i Peronella; i els comtes-reis: Alfons el Cast, Pere el Catòlic, Jaume I, Pere II, Alfons el Liberal, Jaume II, Alfons III, Pere III el Cerimoniós, Joan I, Martí l'Humà, Ferran I, Alfons IV, Joan II, Ferran II, Joana la Boja, Carles I, i Felip I (II de Castella).⁸⁵

Des del període got, la galeria de la Generalitat incorpora reines; hi són representades Gal·la Plàcidia, Almodis, Ermessenda, Peronella i Joana la Boja, en contrast amb el catàleg de la sèrie aragonesa que només retrata monarques. Aquesta successió agnàtica s'ajusta a la intenció pactista de la galeria aragonesa, car enllaça, en una cadena inequívocament unilineal, l'originària elecció dels antics reis de Sobrarb amb els reis de la Casa d'Àustria. En canvi, aquest determinisme no era possible a Catalunya, atès que, després de la sentència de Casp, la successió de la dinastia catalana s'estroncà amb la substitució per la castellana dels Trastàmara. Precisament, el perdedor de Casp —el comte d'Urgell— encarnava l'última anella de la línia masculina del casal de Barcelona, de manera que, si els diputats de la Generalitat pretenien realitzar un discurs equiparable a l'aragonès, havien de recórrer als seus descendents a fi de vincular la dinastia catalana amb els reis de la Casa d'Àustria. Amb tot, Jaume II d'Urgell (1378/1380-1433) només tingué filles, però aquestes podien transmetre la successió masculina com Peronella a Aragó. Precisament, aquesta mateixa idea és present a la còpia de *La fi del comte d'Urgell* del dietari de Frederic Despalau, quan, després que el rei Jaume el Conqueridor exclougué les dones de la successió, afegeix que «avie feta la matexa disposició dona Patronilla quant se uní Aragó ab Catalunya; y és de molta consideració ser dona y posar semblants vincles e condicions». Sense correspondència amb altres còpies del relat i amb l'objectiu de demostrar la transmissió de la línia masculina del casal aragonès mitjançant Peronella, l'asserció es justifica perquè, més tard, Despalau legitimarà la unió de la dinastia catalana amb els reis de la Casa d'Àustria a través de la filla major del ,Dis-

84. El 1617, com veurem, el retrat de Paulo fou substituït pel de Wamba.

85. Reconstituïm el catàleg de la galeria règia a partir del ms. 1196 de la Biblioteca Nacional de Madrid. Els retrats es conserven en el Museu Militar de Barcelona (Castell de Monjuïc) i en el Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC). La galeria continua amb la successió dels reis següents, fins a la reina Isabel II: Felip III, Felip IV, Carles II, Felip V, Lluís I, Carles III, Carles IV, Ferran VI, Ferran VII, i Isabel II. Vegeu Rodolfo GALDEANO, *La sèrie...*, 2003.

sortat' —tal i com podem llegir en una addició al manuscrit del mateix Despalau: «Après és estat Déu servit que en meta [a] línea femenina totes les pre-tensions del comte d'Urgell. Però dies [...] que en la corona són vingudes al rey don Felip, 2 en Castella, vuy en Espaya beneventuradament regnant, com a descendent de l'infant don Pedro de Portugall y de sa muller, fila mayor del comte de Urgell».⁸⁶

Amb tot, aquest urgellisme no es fa evident, car ni Isabel d'Urgell ni el seu fill Pere IV de Barcelona, 'rei dels catalans', que s'intitulà rei d'Aragó, en oposició a Joan II, no figuren en la sèrie icònica.⁸⁷ La representació dels seus retrats hauria incorporat un element polèmic, sense correspondència amb la intenció pactista de la galeria. Tanmateix, l'*Epítome...* incorpora la reina Joana la Boja en la numeració comtal i deixa fora Almodis, Ermessenda i Peronella, tot i que les esmenta en les explicacions històriques corresponents als seus cònjuges —segurament perquè comptaven amb una major tradició historiogràfica. Aquesta diferència entre el catàleg de la galeria i el de l'*Epítome...* no treu l'interès d'ambdues iniciatives per incloure reines. En el cas de Peronella, el seu retrat individual —a diferència de la galeria aragonesa⁸⁸— subratlla la idea de transferència de la línia masculina del seu casal, de la mateixa manera que el retrat de Ramon Berenguer IV certificava la transmissió del casal barceloní. Aquest planteig coincideix amb el contingut de *La fi del Comte d'Urgell* del manuscrit de Despalau, amb la qual cosa es demostraria que, com Peronella a l'Aragó, des del temps dels gots —així ho confirma el retrat de Gal·la Plàcidia—, la dinastia comtal catalana s'havia transmès indistintament per línia femenina i per masculina.

Es tracta, doncs, d'un urgellisme soterrat, latent, que es manifesta tan sols per la representació de reines en la galeria icònica; l'únic recurs que, sense introduir cap element controvertit en el comentari de l'*Epítome...*, assegurava

86. Mar BATLLE, *Patriotisme...*, 1999, 107 i 109. En una altra ocasió, Despalau vincula Felip II amb el comte d'Urgell, tal i com podem llegir a la pàg. 107 de l'edició del text. En tot cas, la genealogia és fantàstica, ja que Isabel d'Urgell fou mare de l'infant Pere de Portugal, és a dir, de Pere IV de Barcelona (rei de 1463 a 1466), el qual no tingué fills. Sembla que Pere IV considerà el seu cosí germà, l'infant Ferran de Portugal, successor de la Corona d'Aragó i precisament a ell li correspon la genealogia. De fet, l'infant Ferran ha estat reputat un altre «rei expectant» dels catalans, com Jaume II d'Urgell. Vegeu M. de RIQUER, *Aproximació al Tirant lo Blanc*, Barcelona, 1990, 279-284.

87. Malgrat l'afirmació de Joan Ainaud que un retrat de la sèrie barcelonina porta l'emblema de Pere de Portugal, «Peine pour joie», cap quadre de la galeria no representa aquest rei, ni tampoc el seu emblema; veg. J. AINAUD, *El Palau de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, 1988, 104. Amb seguretat, es tracta d'una confusió amb el retrat de Pere III de la galeria aragonesa, que duu l'emblema característic del Conestable de Portugal. En tot cas, el mateix Ainaud, en un altre treball, ja va assenyalar aquest error identificatori de la galeria aragonesa; veg. Joan AINAUD, Josep GUDIOL, Frederic Pau VERRIÉ, *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, Madrid, 1947, 275.

88. La representació de Peronella conjuntament amb Ramon Berenguer IV —en l'únic retrat doble de la galeria aragonesa— s'ajusta a l'interès per subratllar el fet de la unió.

la idea de continuïtat de la dinastia —i, per tant, del regne—, no obstant el canvi de casal.⁸⁹ A més, aquest plantejament dinasticista respon a la tradició historiogràfica catalana que, com hem vist en les galeries medievals, s'articulava entorn d'aquesta idea de successió dinàstica.

En tot cas, mentre que les galeries pactistes aragonesa i catalana coincidien en la confecció de catàlegs que asseguraven la transmissió de la línia masculina dels seus casals respectius, les galeries règies promogudes per la monarquia es caracteritzaren pel rebuig de la llei sàlica. De fet, arran de la sèrie aragonesa, la monarquia renovà el seu interès per les galeries reials amb l'objectiu d'integrar els diferents regnes a la Monarquia Hispànica i per l'exaltació última de la Casa d'Àustria, de manera que els diferents regnes s'unien a la monarquia tant per línia masculina com femenina.⁹⁰

La història de Paulo

Al capdavant, Francesc Calça confeccionà un catàleg completament inèdit en la historiografia catalana i, també, en la peninsular. Així, incorporà Paulo entre els reis gots a través la *Historia Wambae Regis* de l'arquebisbe Julián de Toledo⁹¹ (m. 690). Segons el relat, el comte de Nimes, Hilderic, el bisbe Gumild i l'abat Ramir, entre d'altres, se sublevaren en la Septimània contra Wamba i aquest, a fi de sufocar la rebel·lió, envià Paulus, molt probablement 'dux' de la Gàl·lia Narbonesa. Però Paulo s'uní als revoltats, els quals, amb el suport de 'Raimosindus, dux' de la Tarraconense, van aconseguir que la rebel·lió s'estengués a gran part del Principat. Després de la seva elecció, Paulo es coronà amb la corona d'or que Recared donà a l'església de Sant Feliu de Girona i s'autoproclamà rei d'Orient a través d'una carta de desafiament a Wamba, a qui qualificava de rei d'Occident peninsular. Finalment, Wamba sufocà la rebel·lió —després de la presa de Barcelona, Girona, Narbona i Nimes— i restituí la corona de Recared i altres tresors que Paulo havia usurpat a les esglésies del Principat. Fins aquí el relat que, en una lectura interessada, provava la secular independència comtal ja en temps dels gots i plantejava perillous antecedents historiogràfics en aquests moments de forta tensió amb el poder de la monarquia de Felip II: elecció reial i unió del Principat amb la Gàl·lia Narbonesa des de temps immemorials, coronació reial i

89. Més tard, l'urgellisme també es manifestà en els historiadors de l'Orde de la Mercè (Alonso Remón i Tirso de Molina), els quals entroncaren sant Pere Ermengol amb els comtes d'Urgell i, a través d'aquest, amb els reis d'Aragó i els reis de França; vegeu André NOUGUÉ, *L'œuvre en prose de Tirso de Molina*, Paris, 1962, 264.

90. Per als projectes de la monarquia posteriors a les galeries aragonesa i catalana, veg. R. GALDEANO, *La sèrie...*, 2003, 65, n. 21.

91. Julià de TOLETO, *Historia Wambae Regis* (Corpus Christianorum. Series Latina, CXV, Pars I), Tvrnholti, Brepols editores Pontificii, 217-255.

proclamació del regne enfront del de Wamba, amb el contrapunt de la rebel·lió.

Amb tot, la història de Paulo no es va trasmetre pel relat de l'arquebisbe de Toledo, sinó per la versió de Lucas de Tuy⁹² —recopilada amb posterioritat per la *Historia Gothica* de Jiménez de Rada—,⁹³ que incorpora canvis significatius. Aquesta versió afegeix l'origen grec⁹⁴ de Paulo, que descarta la idea d'una possible guerra civil entre els gots i obvia l'autoproclamació i, per tant, la segregació del Principat i la Septimània de la resta del regne got. Els canvis van convertir el relat en un autèntic 'topos', utilitzat per la historiografia castellana a fi de certificar el poder dels reis gots —prefiguració dels reis de Castella— sobre tota la península i la Gàl·lia Gòtica. Amb aquest propòsit, la història de Paulo fou esgrimida per Alonso de Cartagena, Diego de Valera, Pedro de Medina, Esteban de Garibay, Julián del Castillo o Gonzalo de Illescas,⁹⁵ entre d'altres. En canvi, la historiografia catalana utilitzà el relat amb intencions desiguals. Així, Joan Margarit i Pau (1421-1484), en el seu *Templum Domini*⁹⁶ i arran de la versió de Jiménez de Rada, emfasitzà l'espoli dels tresors de les esglésies per a denunciar la usurpació de les propietats eclesiàstiques per part de Joan II, en el context de la guerra civil. Més tard, Pere Tomic⁹⁷ (m.? 1428) esmentà succintament la rebel·lió de Paulo i la seva adscripció grega; mentre que Pere Miquel Carbonell⁹⁸, també a partir de Jiménez de Rada, farà servir el relat per subratllar el poder dels gots sobre totes les

92. LUCAS TUDENSIS, *Chronicon mundi* (Corpus Christianorum. Series Latina,), Tvrnholti, Brepols editores Pontificii, 2003, 185-215.

93. RODRIGO JIMÉNEZ DE RADA, *Historia de rebus Hispaniae sive Historia Gothica*, dins (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, LXXII), Tvrnholti, Brepols editores Pontificii, 1987, 75-89.

94. MENÉNDEZ PELAYO considerà que l'origen de la rebel·lió de Paulo fou herètic; vegeu M. MENÉNDEZ PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*, Santander, 1946, vol. I, 346. D'altra banda, existia una tradició que considerava traïdors els grecs; vegeu P. de SANDOVAL, *Antigüedad de la ciudad, y yglesia cathedral de Tuy*, Braga 1610, 30r i 30v.; i LOPE DE VEGA, *Comedia de Bamba*, ed. de David ROAS, dins *Comedias de Lope de Vega*, parte I, vol. I, Lleida, 1997, 643, versos 2250-2255.

95. El cas d'Alonso de Cartagena (1385-1456) és paradigmàtic, ja que segurament fou el primer a utilitzar la història de Paulo amb aquesta intenció; vegeu L. FERNÁNDEZ, *Alonso de Cartagena. Una biografía política en la Castilla del siglo XV*, Valladolid 2002, 148; i, per al text *Biblioteca de Autores Españoles*, T. 116, Madrid, 1959, 211; Diego de VALERA, *La cronica de España abreniada*, Sevilla. 1562, fol. XXVIIv i XXIXr.; P. de MEDINA, *Libro de grandezas y cosas memorables de España*, Sevilla, 1548, fol. CLXXVI (cit. ed. de González Palencia, Madrid 1944, 232-233); Esteban GARIBAY, *Compendio Historial de las chronicas y universal historia de todos los reynos d'España*, Anvers, 1571, lib. VIII, cap. XXXIX, 351-352; Gonzalo de ILLESCAS, *Historia Pontifical y Catholica*, Barcelona, 1606, lib. IV, 110.

96. El text està editat per F. FITA, *El gerundense y la España primitiva*, Madrid, 1879, 95-219. Per a una valoració historiogràfica de l'obra, vegeu Robert Brian TATE, *Joan Margarit i Pau. Cardenal i bisbe de Girona*, Barcelona, 1976, 177-199.

97. *Op. cit.*, fol. VIv.

98. *Op. cit.*, 217-219.

,Hespanyes'. Però, curiosament, Gabriel Turell⁹⁹ i Berenguer de Puigpardines¹⁰⁰ tornaren a insistir en l'origen got i, per tant, en el fet de la guerra civil.

A mitjan segle XVI, Ambrosio de Morales recuperà la versió de Julián de Toledo —segurament guiat pel rigor criticista—, no sense advertir que «en el arzobispo don Rodrigo, en el de Tuy, y en la *Corónica general* hay algunas cosas diferentes y añadidas. Dicen que este Paulo era griego de nación, y no godo, y el nombre así lo muestra».¹⁰¹

En tot cas, Francesc Calça pogué conèixer la versió de l'arquebisbe de Toledo a través d'Ambrosio de Morales o, fins i tot, a través de la *Primera part de la Història general de Cathalunya*¹⁰² (1585, inèdit), d'Antoni Viladamor (1523-1585), que segueix fil per randa l'historiador cordovès, però amb matisos que introdueixen canvis significatius. D'una banda, Viladamor narra els fets en tercera persona, mentre que Ambrosio de Morales utilitza la primera persona del plural per tal de situar-se clarament a favor de Wamba i de les seves hosts, amb la qual cosa reprenia la interpretació clàssica dels historiadors castellans sobre el personatge.¹⁰³ D'altra banda, com hem vist, l'historiador cordovès recull l'origen grec de Paulo, però Viladamor únicament assenyala que «en lo archabisbe don Rodrigo y lo de Tuy, y en la *Chrònica general*, hi ha algunas cosas diferentes, que qui las volrrà véurer las podrá allí llegir».¹⁰⁴

Les modificacions respecte al text d'Ambrosio de Morales i el silenci sobre l'adscripció grega suggereixen la idea que Viladamor ja s'adonà de les implicacions historiogràfiques de la figura de Paulo. De fet, no era la primera vegada que un 'heroi' del Principat lluitava contra els gots, com ho demostra la versió etimològica de la llegenda d'Otger Cataló —anomenada així per Coll i

99. G. TURELL, *Recort*, Barcelona, 1950, 53-54.

100. B. de PUIGPARDINES, *Sumari d'Espanya*, València, 2000, 49.

101. Ambrosio de MORALES, *La Crónica General de España*, dins *Las Glorias Nacionales*, vol. II, Madrid-Barcelona 1853, 150-157.

102. A. VILADAMOR, *Història General de Catalunya* (ed. E. MIRALLLES JORI, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 2002).

103. La diferència del punt de vista entre un autor i l'altre emergeix diferents vegades al llarg del text. Per mostrar-ne un exemple, reproduïm el fragment que narra la campanya de Wamba sobre Narbona, quan, després de l'elecció de quatre capitans, aquests negocien amb el rebel Witimiro. Text d'Ambrosio de Morales: «Estos capitanes llegando los primeros por tierra, enviaron á tratar con Witimiro de paz blandamente: mas él respondió con tanta soberbia, y con tantos denuestos del rey y de los suyos, que encendió la ira de los nuestros para que pidiesen luego el combate con mucha braveza». Més tard, les hosts de Wamba prengueren la ciutat: «Con esto y con haber puesto fuego, y arder á este punto las puertas, los nuestros entraron la ciudad por cima los muros y por ellas» (cit. A. de MORALES, *La Crónica...*, 1853, lib. XII, cap. XLVIII, 454). Text de Viladamor: «ans de començar a combàtrer enviaren a tractar de pau ab Vincitirico, al que responen-los ab molta supèrbia y menyspreu no-n volia fer res, ensesos per ço de còlera començaren a combàtrer la ciutat, ab tanta bravesa y fúria que entraren en la ciutat. Y volent-se retirar Vincitirico ab los més valents a la iglésia, los del rey lo desbarataren» (A. VILADAMOR, *op. cit.*, cap. CXIII, 791, cit. ed. Eulàlia MIRALLLES).

104. *Idem* p., 798.

Alentorn¹⁰⁵ —, datada al segle XV. Segurament a través d'aquesta versió, l'historiador i gravador alemany Wolfgang Lazius (1514-1565), en la seva obra *De gentium aliquot migrationibus* (Viena 1555), enllaçà Otger Cataló —a qui atribueix una genealogia fantasiosa, que l'entronca amb els ducs de Baviera— amb Wamba, el seu oponent. És versemblant que Viladamor i Calça coneguessin l'obra de Lazius —fins i tot la semblança entre els gravats del llibre i la iconografia dels retrats fa sospitar que Filippo Ariosto potser va utilitzar-los com a substrat de les seves pintures¹⁰⁶— i que les alteracions de Viladamor respecte al text d'Ambrosio de Morales siguin la mostra d'un debat historiogràfic que Calça tancaria —després de la mort de Viladamor el 1585— amb la inclusió de Paulo en el catàleg de la galeria, a fi d'atorgar-li el paper que tradicionalment s'havia assignat a Otger Cataló. Això provaria que les elucubracions sobre Paulo no són obra exclusiva de Calça, sinó conseqüència d'un ambient historiogràfic, congriat durant els anys previs a la sèrie icònica, que tendeix a reinterpretar la història catalana.

En tot cas, l'opció de Paulo no reeixí en la historiografia posterior. Així, Francesc Diago (1560-1615), en la seva *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona* (Barcelona, 1603), malgrat que obvià l'origen grec de Paulo i que recordà la carta d'autoproclamació, desmentí clarament la lectura interessada. Reconeixia que «no falta algún autor que pone a Paulo en la lista de los Condes de aquella ciudad», però a continuació afirmava que això es fa «sin bastante fundamento. Porque ni Barcelona era aun Condado ni Paulo se dio titulo de Conde della sino de Rey de lo Oriental de España».¹⁰⁷

Diago fa referència al catàleg de la galeria règia, certament, perquè no es coneixen altres autors que tractin de Paulo en la historiografia catalana. El seu rebuig és significatiu, ja que va ser el mateix Calça qui va pagar del seu peculí l'edició del llibre del frare dominicà, a fi de veure confirmades les seves tesis —que havien quedat en conjectura només per l'absència de documents històrics que les avalessin¹⁰⁸. Diago havia treballat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó amb el seu arxiver, Pere Benet, i la seva obra sortia a la llum amb l'aurèola d'una fatigosa recerca documental que l'autor del *De Catalonia...* no va poder realitzar.¹⁰⁹ En tot cas, la seva negativa a acceptar Paulo en el catàleg comtal

105. Vegeu M. COLL I ALENTORN, *op. cit.*, 1947-48, p ??.

106. Vegeu R. GALDEANO, *La sèrie...*, 2004, 58.

107. F. DIAGO, *Historia de los victoriosísimos antiguos Condes de Barcelona*, Barcelona, 1603, 45.

108. J. Mª MADURELL I MARIMON, *Algunas antiguas ediciones barcelonesas de libros (1502-1704)*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXIV (1951-2).

109. Per als treballs de Diago amb el seu arxiver Pere Benet a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, vegeu Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA (est. intr.), *La Brújula. Guía del Archivo de Barcelona*, 1999, 24-30. Que Calça no pogué veure les seves tesis confirmades per manca de proves documentals, ho testimonia un poema preliminar al *De Catalonia...* adreçat a Dimes Loris (1576-1598), bisbe de Barcelona. Calça li reclamà còpia d'alguns documents conservats a l'arxiu de la Catedral barcelonina, per tal de comprovar «quin honor conferí Carles el Calb

verifica, una vegada més, la discussió que generaren els plantejaments historigràfics de Calça.

També Jeroni Pujades (1568-1635) recollí la història en la seva *Corònica Universal del Principat de Cathalunya*¹¹⁰ i, adonant-se de les implicacions polítiques, condemnà la rebel·lió de Paulo amb contundència. Així, confirmà significativament la seva adscripció grega, no compilà la carta d'autoproclamació règia perquè és «pasage de libro de caballería»¹¹¹ i es lamentà que l'oposició dels catalans a Paulo i la defensa de «su señor natural», Wamba,¹¹² quedés en l'oblit: «¿cuántos hechos gloriosos acaecerían que están sepultados en el olvido? Pero así sucede, que del sedal siempre quedan las costuras de las heridas, y del bien apénas queda ni aun sombra, que presto nos deja y pasa. Y por esto, en este caso no puedo decir la gloriosa resistencia de mi patria; si no es dejarla á la discrecion del lector: que será bien fácil de conocer. Pues si entendida la naturaleza de el un contrario se comprende la del otro: sabiendo los males que pasaba Cataluña, se deja ver lo honrada contradiccion y resistencia, que haría á la tirania del ejército de Paulo, para manetenr la fé debida á su señor natural».¹¹³

No és estrany, doncs, que el 1617, després de la publicació de l'obra de Pujades (1609), la Generalitat encarregués al pintor Leandre Altsient la substitució del retrat de Paulo pel de Wamba: «que sian donadas y pagadas a Leandro Altissen, pintor, deu lliures en paga y satisfacció de sos treballs de haver mudada la effigies, armas y haver adobat lo quadro estan en la Sala dels Reys, que era de Paulo; que abé que haja estat molts anys pintat en dit lloc era per error per trobar-se en las scripturas y històrias antiguas ser [Paulo] estat traydor a son Rey y, per çò, d'el à mudat com és dit la effigies y rètol, posant lo natural Wamba».¹¹⁴

als nostres il·lustres avantpassats i què hi afegí després el seu fill Lluís el Tartamut», traducció llatina de N. FIGUERAS, *Tradició...*, 1994. Text llatí: «Per te sit notum, Carolus quid Calvus honoris/ Contulerit nostris patribus eximiis:/ Quaeque Ludovicus Balbus dehinc filius huius/ Addiderit, nobis reddere nota potes». També ESTEVE DE CORBERA insistí en aquesta qüestió: «Francisco Calça a quien las buenas letras de nuestra Universidad reconocen por padre, y maestro: cuya pericia en los Idiomas Latino, y Griego, dio tan señaladas muestras de su erudicion, en mas de diez y seis años de lectura, y cuyas diligencias no pudieron lograrse con su muerte, y solo sirvieron de fundamento para la Historia, que de los antiguos Condes de Barcelona sacò despues el Padre Diago» (op. cit., 383).

110. La primera part de la *Corònica* fou publicada a Barcelona i arribà fins a l'any 714; les parts segona i tercera, escrites en castellà, foren publicades a inicis del segle XIX; vegeu *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, 2003, 956-957.

111. Jeroni PUJADES, *Crónica Universal del Principado de Cataluña* (ed. a cura de Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper Bofarull), Barcelona, 1929-32, vol. IV, libro VI, cap. CXVII, 258.

112. Sobre la qüestió, vegeu Xavier TORRES SANS, *Els naturals i el rei natural en la Catalunya de la guerra dels Segadors: a propòsit d'un Sermó de Gaspar Sala (1641)*, dins «Estudi General», 21 (2001), 221-240.

113. *Idem*, cap. CXVIII, 259.

114. ACA, *Generalitat, Deliberacions*, N-176, trienni 1614-1617, part. 2ª, fol. 685v, 13/07/1617 (dec a Joan Bosch la localització d'aquest document).

Altisent modificà el rostre de la tela, substituï totes les referències heràldiques de Paulo per les corresponents de Wamba i pintà una abella que sobrevolava el cap reial, d'acord amb la llegenda segons la qual un cop mort el rei, en el moment de la seva unció funerària, aparegué un vapor de fum i una abella sortí de la seva boca i s'enlairà volant amb el fum¹¹⁵.

Però amb això no acabà pas la polèmica de la rebel·lió de Paulo en la historiografia catalana. El Pseudoboades, o Roig i Jalpí (1624-1691), en el *Llibre de feyts d'armes de Catalunya*, justificà la sublevació de les ciutats del Principat contra el seu senyor natural, perquè «foren enganades per Pau, ab bones paraules e rehons que·ls ne dix, tals que·ls fo ben grat aver-lo per lur rey e senyor; e no se·ls en pot reputar tració que·n faessen a lur rey e senyor, en tant que no li·n fo molt difficultós a Bamba tornar-se'n a faer senyor d'aquelles».¹¹⁶

Després, aprofità un fragment de la llegenda —aquell que exposava les malvestats fetes per les tropes de Wamba en el Principat— per a crear un paral·lelisme inevitable amb la situació de 1640, perquè «lo que vull en dia apellam Catalunya fo molt arroyada e greument destrohida, que si no fos stat que les companyies que·i avia de la terra, que·n faeren sabidor al rey Bamba, fóra stat pijor lo maltractament que faèyan a la terra los que vuy s'apellan castellans, e andalousos, e gallechs, e altres desús dits, que·l dany que après faeren a Spanya los sarraïns. Més lo rey [Wamba], com era bon catòlich chrestia, faé moltes punicions de lurs malvaduries».¹¹⁷

Sense pretendre fer-ne un examen exhaustiu, aquests exemples manifesten les implicacions historiogràfiques del relat que arriben fins a Ferran Soldevila, el qual interpretà la figura de Paulo com la forma més antiga de la llegenda d'Otger Cataló.¹¹⁸

La història de Bara

Una altra novetat del catàleg de la galeria de monarques de la Generalitat és la col·locació de Bara com a primer comte. El seu nom implica una analogia històrica amb Paulo, d'ençà que Pere Tomic narrà la seva revolta: Bara, nomenat governador de la península pels romans, feia «la sua habitació en la ciutat Arcana qui vuy és dita Tarragona», es rebel·là en unió del «rey de castell d'Asens» que «senyorejava totes les gentes del pla d'Urgell».¹¹⁹

115. Julián de Toledo compilà la llegenda per primera vegada. Més tard, fou recollida per Lucas de Tuy i Jiménez de Rada i arribà al segle XVI de la mà d'Ambrosio de Morales i de Juan de Mariana, entre d'altres.

116. Bernat BOADES, *Llibre de feyts d'armes de Catalunya*, vol. I, Barcelona, 1929 (reimpr. 1988), 149.

117. *Idem*, p. 150.

118. Vegeu F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963, 28-29.

119. P. TOMICH, *Històries e conquestes dels Reis d'Aragó e comtes de Catalunya*, València, 1534 (cit. per l'ed. facs.: València, 1970) cap. VII, fol. IVv.

En un primer moment, els revoltats dominaren tot el Principat, però més tard foren vençuts i morts pels romans, que «prengueren [...] tota la terra» i, després, feren una llei per la qual «tots los qui feien malesa [...] fossen appel·lats Bares e de açí és escrit lo nom de Bara».¹²⁰ La història del Bara romà no tenia els contrapunts dramàtics de la rebel·lió de Paulo, però insistia en la proclamació autòctona del regne, amb la qual cosa suggeria la idea de la secular independència comtal i la seva continuïtat en el temps. Significativament, aquesta idea també és present a l'*Epítome...*, bé que expressada de forma subtil —es tractava de l'element més polèmic—, quan qualifica Bara com «lo primer Comte Christià» amb l'objectiu probable d'evocar l'existència d'un període anterior a la Reconquesta —i, fins i tot, a la història romana— en el qual Catalunya mantingué la seva llibertat originària.

És obvi que el primer lloc de la galeria no l'ocupà pas el retrat del Bara romà, sinó un altre d'època goda. Amb anterioritat, el catàleg comtal començava amb Jofre el Pelut, fins que Pere Miquel Carbonell el substituï per Bernat, pel fet que aquest aconseguí sufocar la rebel·lió d'Aymó, «chrestia senyor de Aquitània»,¹²¹ aliat amb els àrabs per reconquerir el Principat. Més tard, Beuter seguí Carbonell i també Zurita reconegué Bernat com «conde de Lenguadoque y primero de Barcelona».¹²² Però l'*Epítome...*, a través de fonts franques i del capitulari carolingi del 844 custodiat a l'arxiu de la Catedral de Barcelona, situà Bara en el primer lloc del catàleg comtal, alhora que introduï un nou relat que explicava l'autoalliberament del Principat, com sabem. En tot cas, l'*Epítome...* no trencà amb la historiografia anterior, ja que la legitimació de l'alliberament es continuava assignant a Lluís el Bondadós.¹²³ La singularitat del text rau en la consideració de Bara com a nou heroi del Principat i en el protagonisme dels «Godos qui estavan en Barcelona, y en lo cas-

120. *Idem*, cap. VII, fol. V. La història de Bara també fou compilada per Turell i per Berenguer de Puigpardines, que seguien a Tomic. Per la seva banda, Beuter i, posteriorment, Ponç d'Icard van relacionar el nom de Bara amb la construcció de l'Arc de Berà de Tarragona. Pere Miquel Carbonell criticà amb duresa Tomic perquè escrigué sobre Bara «sens fundament algú» i qualificà el seu relat de «oradures e somnis» (*op. cit.*, vol. I, 180). Si fem excepció d'una breu cita de Garibay, no coneixem altres antecedents de Bara fins a arribar a la galeria icònica i a l'*Epítome...*. D'altra banda, el nom de Bara s'atribuïa als traïdors; veg. J. PUJADES, *op. cit.*, lib. X, cap. XV, 153 i ss.

121. Pere Miquel CARBONELL, *op. cit.*, cap. XXII, vol. I, p. 183.

122. Jerónimo ZURITA, *op. cit.*, lib. I, cap. IV, 23.

123. Des de les adaptacions catalanes a l'obra de Jiménez de Rada, es compilà una crònica que vinculava la legitimitat històrica de l'alliberament autònom amb la figura de Carlemany —a través de la llegenda d'Otger Cataló, com sabem—; veg. QUER I AGUADÉ, *op. cit.*, 483-491. Tomic continuà el mateix fil historiogràfic amb la substitució de Carlemany per Lluís el Bondadós, el qual el 811 hauria atorgat el regne a Jofre el Pelut. Més tard, malgrat que Carbonell substituï Jofre el Pelut per Bernat en el primer lloc del catàleg comtal i que rebutgés la llegenda d'Otger Cataló, el sentit historiogràfic de la seva crònica tampoc no varià, car continuava essent el rei franc Lluís el Bondadós el qui atorgà el comtat a Bernat.

tell de Tarrassa», passatges fins aleshores inèdits que obrien la porta a una reinterpretació historiogràfica en clau d'autoalliberament, malgrat l'explicació sumària de l'*Epítome*...

Però igual que Paulo, la figura de Bara també fou polèmica. Una de les primeres reaccions és l'explicació històrica que acompanya la còpia a l'aiguada dels retrats de la galeria, compilada en el ms. 1196 de la Biblioteca Nacional de Madrid,¹²⁴ probablement de 1592. Si per a l'*Epítome*... Bara és «hu dels valentíssims Godos de la Gal·lia Narbonense», per al ms. de Madrid serà un rei traïdor que «se alzó señor de toda la tierra», i enfront d'aquesta traïció «Bernardo se esveló y se preparó tan valerosamente [...] que la conservó en hoberdencia de dicho Rey Luis».¹²⁵

Tanmateix, l'explicació històrica dels ms. de Madrid mostra la seva voluntat historiogràfica en la història de Jofre el Pelut: «el Rey de Francia le hizo señor del condado para él y a los suyos perpetuamente, y que aplicase y conquistase todo lo que havia perdido para él y los suyos, después aca son consel absolutamente sin conocer otro señor y quitados del feudo que habian a los Reyes de Francia fue dada esta señoría a los condes de Barcelona».¹²⁶ La seva

124. Alcolea en dóna la primera notícia i creu que es tracta d'un ms. per al Duc de Maqueda, virrei de Catalunya, redactat vers l'any 1592; veg. Santiago ALCOLEA GIL, *La pintura desde 1580 a 1850*, dins *Historia de la pintura en Cataluña*, Madrid, 1957, 162. Recentment, Sánchez Mariana assenyala que es tracta de l'antic ms. 1595 de la Biblioteca de Palacio; veg. M. SÁNCHEZ MARIANA, *El manuscrito en el siglo XVI*, dins *Historia ilustrada del libro español*, Madrid, 1994, vol. I, 287. Per a una descripció, veg. R. GALDEANO CARRETERO, *La sèrie ...*, 2004, 60.

125. Reproduïm tots dos textos, per tal de comprovar el canvi operat:

– Text de l'*Epítome*...: «Bernat, altre valentíssim Godo de la mateixa Gàl·lia Narbonense, immediadament après de la condemnatió e primatió de dit Bara, fonc creat Comte de Barcelona per dit Ludovico, Rey de França y Emperador de Roma, per mort de dit Charles Magno, son pare; lo qual Comte Bernat, entenent que la trahitió que feya lo dit Bara era que Ayso, Gouvernador del Regne de Guiayna per lo dit Ludovico Pio Emperador, se alsàs senyor de tota la terra que estava subjecta en Espanya a dit Ludovico, se esvellà y preparà en tanta manera, que posant per obra lo dit Aysó dita trahitió, deffensà la dita terra tant valentment que la conservà en obediència de dit Ludovico son Rey, expel·lint-lo de tota la dita terra y, particularment, del Comtat de Ozona ahont estava fortificat; e per la fama de en dita empresa li'n resultà, volgué lo dit Ludovico Rey tenir-lo prop si y féu-lo Camarer Major seu en l'any DCCCXXVIII». (*Epítome de la Genealogia dels Comtes de Barcelona*, 2v.)

– Text del ms. 1196 de la Biblioteca Nacional de Madrid: «Conde Bernardo, otro balentísimo Godo de la misma Galia Narvonsense, en el punto después de la condenación y primación del dicho Bara fue hecho Conde de Barcelona por dicho Luys, Rey de Francia y Emperador de Roma, por la muerte de Carlomagno su padre; el qual, el Conde Bernardo, entendiendo que la trayción que había el Conde Bara era que asoló al Governador del Rey de Guiayna por el dicho Luys Pío Emperador, se alzó señor de toda la tierra que estava sujeta en España al dicho Luys, Rey de Francia; dicho Bernardo se esveló y se preparó tan valerosamente que pusiéndolo por obra del dicho aviso, deffendió la dicha tierra tan valerosamente que la conservó en hoberdencia de dicho Rey Luys, su señor, y lo hechó de toda la dicha tierra y, particularmente, el Condado de Ossona a donde se havia hecho fuerte y por esta azaña que el Rey Luis tornólo cerca de sí y lo hizo su Camarero Mayor el año de 828» (París, BN, ms. esp. 192 [cf. p. 406], 122v).

126. *Idem*, p. 122v.

intenció fou la de restaurar Bernat i, a més, recuperar la figura de Jofre el Pelut i el paper dels reis francs, tot retornant a la situació historiogràfica anterior a la galeria règia i a l'*Epítome*...

En tot cas, la successió de comtes i comtes-reis que incorpora el ms. de Madrid coincideix amb la seqüència comtal projectada per Francesc Calça que finalment decorà les parets del Saló Daurat de la Generalitat. En la seqüència de retrats del manuscrit i de l'epítom que l'acompanya, Bara se situa entre Carlemany i Lluís el Bondadós. Si la galeria s'havia de llegir en clau pactista, la seqüència de reis carolíngis i comtes catalans que demostra el ms. de Madrid —és a dir: Carlemany – Bara – Lluís el Bondadós – Bernat – Jofre I – Carles el Calb – Salamó – Jofre II— hem d'interpretar-la de la mateixa manera que Joan Dorda, professor de gramàtica de la Universitat de Barcelona, explica en el poema preliminar a l'obra de Calça. Jesús Villanueva ha glossat aquest sentit de la galeria amb molta claretat com «una perentoria afirmación de la limitación del poder real, así como la idea de que Cataluña nunca fue conquistada, expresada de forma igualmente terminante. En cuanto al relato histórico, establece la secuencia de actos de Carlomagno, Luis el Piadoso y Carlos el Calvo, concibiéndolos no como confirmación uno de otro, sino como operaciones independientes concluidas mediante embajadas especiales en cada caso. De este modo parece sugerir el principio de la monarquía electiva».¹²⁷

Aquesta idea que suggereix la seqüència comtal del ms. de Madrid demostra que el catàleg de la galeria de la Generalitat respongué finalment a la noció d'autoalliberament.

Tanmateix un altre document, el manuscrit espanyol 192 de la Bibliothèque Nationale de París,¹²⁸ que també copia a l'aiguada els retrats de la galeria de Barcelona, n'altera la seqüència amb la successió següent: Carlemany – Lluís el Bondadós – Bara – Bernat – Jofre I – Salamó – Carles el Calb – Jofre II. No sabem si l'alteració és fruit d'un error del copista o si es tracta d'un canvi intencionat. En tot cas, amb aquesta successió Jofre el Pelut, ubicat immediatament després de l'últim rei franc, tornava a ésser —com en la tradició historiogràfica— el protagonista de la dinastia i els reis francs els veritables responsables de l'alliberament. La seqüència relega Bara a un lloc secundari, com un simple record d'un primer període precomtal, sense el valor que li atorgava l'*Epítome*... de les *Constitucions*.

127. Jesús VILLANUEVA, *Francisco Calza...*, 1994, 81.

128. Està catalogat a la Bibliothèque Nationale de Paris amb el títol de *Recueil d'armoiries des principales familles de Castille, d'Aragon et de Catalogne, suivi d'une collection de portraits des comtes de Barcelone et des rois d'Espagne, à partir d'Isabelle la Catholique jusqu'à Philippe III* (ms. esp. 192, classificació de 1860, n° 192; antic fons, n° 10003). Dec a l'amabilitat i generositat d'Eulàlia Duran la seva localització. Per a una descripció del ms., veg. Roberto GALDEANO CARRETERO, *op. cit.*, 2003, 61-62.

El 1589, Dionís Jorba (1550/1560-1626), en la seva obra *In praeclarissimorum comitum Barcinonensium ad vivum expressas effigies*,¹²⁹ retornà a la genealogia comtal de Carbonell, sense esmentar Bara ni reproduir la seqüència de reis francs i comtes catalans —malgrat que coneixia perfectament el catàleg de la galeria¹³⁰. El 1600, Esteve Barellas, en el pròleg de la seva *Centuria de los famosos hechos del gran Conde Bernardo Barcino*,¹³¹ quan tracta «sobre el número de los Condes primeros de Barcelona», recorre a l'autoritat de Tarafa per criticar obertament aquells que situaven Bara com a primer comte.

També el jesuïta Pere Gil (1551-1622), en el segon llibre de la *Història moral de Catalunya* (1600, autògraf inèdit), adverteix, significativament, que des de «Tubal [...] mai Cathalunya fou regne y província per si separada de las altres sinó que fou part y província de España dependent de altres en lo modo de son govern». Dedicà un capítol a les *Diferències entre la història passada y la història que-s segueyx de Cathalunya*, on reiterà que «Cathalunya antes, en tots los setgles passats, nunca fou regne ni província per si different y distincta de las altras»¹³². El 1602, Onofre Manescal, en el *Sermo vulgarment anomenat del serenissim senyor don Jaume segon*, acceptà Bara com a primer comte però després que Lluís el Bondadós li atorgués el Principat, de manera que no mencionà el relat basat en l'autoalliberament. De fet, seguint els fets de la rebel·lió d'Aymó, considerà Bara com un traïdor que «no era Cathala sino Goth»¹³³ i retornà a la idea de Jofre el Pelut com el primer comte propietari. Més tard, i segurament en al·lusió a la polèmica historiogràfica provocada pel catàleg de la galeria i per la publicació de l'*Epítome...*, Esteve de Corbera (1563-1633?) recordà que l'obra de Manescal s'imprimí «a peticion de muchas personas curiosas»,¹³⁴ però la decepció que, amb certesa, provocà el seu llibre explica el sentit d'uns versos de Calça, preliminars a l'obra de Manescal, que esmenten subrepticiament el rebuig de les seves idees: «Lo Doctor Manescal de Cathalans/ descriure el ver lo pris

129. Dec a Narcís Figueres la localització d'aquest petit opuscle, que acompanyava l'edició de la *Descripción de las excellencias {...} de Barcelona* del mateix Jorba i que era dedicat a Joaquim Setantí.

130. Dionís JORBA cità la galeria de la Generalitat en la seva obra *Descripción de la excellencias de la muy insigne ciudad de Barcelona* (Barcelona, 1589), 16.

131. E. BARELLAS, *Centuria o Historia de los famosos Hechos del gran Conde de Barcelona don Bernardo Barcino, y don Zinofre su hijo {...}*, Barcelona, 1600. Diago reaccionarà obertament contra l'obra de Barellas, de la qual «no me he atreuido a tomar de toda ella seys renglones, porque no podia hallar forma para aueriguarlos y hazerlos creybles» (*op. cit.*, *Prólogo al lector*). Coll i Alentorn comentà l'obra de Barellas i la qualificà com «absurda i quasi demencial» (*op. cit.*, 1990, 47). Els adjectius no són gratuïts, certament: Barellas s'inventà un personatge, el Rabí Capdevila, de qui treu gran part de les seves disbaratades històries.

132. *Història moral de Catalunya* (autògraf inèdit, ms. 112 Biblioteca Episcopal Seminari de Barcelona, 1600), fol. 50.

133. Onofre MANESCAL, *Sermo vulgarment anomenat del serenissim senyor don Jaume segon {...}*, Barcelona, 1602, 28.

134. ESTEVE DE CORBERA, *Cataluña Illustrada* (Nàpols, 1678), lib, V, cap. XIX, 384.

primer sen porta/ perque ia vui ningu veiem lo alcança./ Ell empero quant pot fuig via torta».¹³⁵

Si Manescal «fuig via torta», també ho farà Francesc Diago, el qual, malgrat que aportà una versió circumstanciada de la història de Bara, no admeté la idea de regne primigeni amb continuïtat històrica. Així, emplaçà Bara en els fets de la rebel·lió d'Aymó, li atorgà una adscripció goda amb origen a Aquitània i confirmà l'entrada d'Aymó i de Bara al Principat per tal de reconquerir-lo; situà Bara, doncs, en un episodi anterior a Bernat, en el primer lloc del catàleg comtal. Tot seguit, Diago justificà la rebel·lió de Bara, perquè, «Pregunto yo ahora, es mengua de España que posseyendola los Romanos entrassen por ella los Godos y la ganassen y la quitassen a sus dueños y señores? Ya se vee que los Españoles no nos corremos por ello, antes nos preciamos de baxar de los Godos. Pues porque se ha de correr tanto como esso ningun Barcelones por auer arrostrado el Godo Bera Conde de Barcelona al pensamiento que Ayzon y otros Godos tenian de hazerse otra vez señores de España?»¹³⁶

La recuperació goda legitimava l'acció de Bara i li conferia atributs d'autèntic heroi del Principat, fins i tot per damunt d'Otger Cataló.¹³⁷ A més, l'obra del frare dominicà amplià els plantejaments historiogràfics de l'*Epítome...* amb la reproducció del capitular del 844. I una altra obra seva, la *Descripción de Cataluña*, annexa al mapa de Joan B. Vrints (1605), condensà en poques línies el resultat d'aquesta operació historiogràfica: «Y han en esta provincia acaesçido cosas muy grandes Porque los Cartagineses han en ella guerreado contra sus naturales. Los Romanos contra los Cartagineses, los Godos contra los Romanos, los Moros contra los Godos, y contra los Moros los Françeses, y muchos Godos que aun auia en la Prouincia, y al cabo los Condes de Barcelona».¹³⁸

La nova lectura substituïa, com a protagonistes de l'alliberament, els reis francs pels naturals —els gots—, els quals es convertien en comtes de Barcelona sense la necessitat d'un atorgament previ. Amb aquest planteig, Diago refermava el goticisme de la seva obra i fins i tot ampliava el de l'*Epítome...*, però obviava la idea de regne primigeni.

Més tard, Jeroni Pujades coincidí amb Manescal i considerà Jofre el Pelut com el primer comte que «fue dueño y señor en propiedad y útil dominio del condado»¹³⁹. Amb tot, Pujades reproduí el capitular carolingi del 844, cità

135. Onofre MANESCAL, *Sermó ...*, p. 3 (agraeix a Eulàlia Duran l'observació sobre el contingut del sonet).

136. FRANCISCO DIAGO, *Historia...*, lib. segundo, cap. I, 53v.

137. Així ho interpretaren, per exemple, els historiadors romàntics; vegeu A. de BOFARULL, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, Barcelona, 1876, vol. II, cap. VI, 105-128.

138. ENRIC MOLINÉ Y BRASÉS, *La descripción de Catalunya del P. Diago*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», V (1909), 21.

139. Jeroni PUJADES, *op. cit.*, lib. IX, cap. XXVIII, 68.

l'episodi dels gots del castell de Terrassa i el lliurament voluntari als reis francs, però no admeté l'analogia històrica que suggeria el Bara romà. I, posteriorment, Esteve de Corbera també utilitzà el capitular carolingi, tot advertint que el regne «comenzó en tiempo de Carlo Magno en los principios de su restauracion».¹⁴⁰

Conclusió

Mentre que la galeria aragonesa responia a la seva sòlida tradició historiogràfica, les mancances d'aquesta tradició a Catalunya van obligar els membres de l'estament militar a cercar amb urgència un discurs pactista per a la galeria de la Generalitat equiparable al de Saragossa. El responsable d'articular aquest discurs fou un humanista, Francesc Calça, que optà pel mètode dialèctic d'elucubracions o disputacions —com encertadament ha assenyalat Jesús Villanueva en relació al *De Catalonia...*—, a partir de la idea d'autoalliberament però també de la noció de regne primigeni, independent de la resta de regnes peninsulars i amb continuïtat històrica. Aquests plantejaments suposaven una ruptura total amb el goticisme: és allò que Calça pretenia, en realitat, amb la ubicació dels reis sarraïns a l'inici de la galeria, car representaven la mostra de la seva 'història complida'. És per aquesta raó que els membres de l'estament militar de Catalunya van rebutjar el seu catàleg, malgrat que el nou relat dels quatre reis àrabs implicava un joc recurrent d'analogies històriques. Així, les objeccions de Despalau no es dirigien pas a la presència de Bara com a primer comte, ni a la nova lectura de la historiografia del Principat en clau d'autoalliberament, ni a l'urgellisme latent de la galeria, sinó al joc d'elucubracions humanistes que havia menat Calça a un cul-de-sac. Però malgrat que perdés el seu pols amb els membres del braç militar, Calça aconseguí, amb el retrat de Paulo, que la galeria respongués finalment a les seves intencions. El mateix succeïa amb la figura de Bara, però aquest —al marge d'una possible lectura paral·lela amb Paulo— suscitava la idea d'autoalliberament, que coincidia amb el desig del braç militar del Principat i amb el mateix contingut de l'*Epítome...* La substitució del retrat de Paulo pel de Wamba i els dubtes provocats pel nou catàleg comtal manifesten que Calça volgué anar massa lluny, que ultrapassà els límits de la voluntat política del braç militar i, fins i tot, els de la ingenuïtat característica de la historiografia de l'època. Potser tot això no és aliè al fet que Francesc Calça hagi passat al refranyer popular com a paradigma dels mentiders.¹⁴¹

140. Esteve de CORBERA, *op. cit.*, lib. I, cap. IV, 18.

141. La dita popular ho formula així: «Ésser més mentider que en Calça»; vegeu Sebastià FARNÉS, *Paremiologia catalana comparada*, vol. VI, Barcelona, 1997, 61.